

jest

word

es

es

Els Reglaments europeus i
l'evolució del Dret català de contractes, família i successions

jest

word

jest

jest

Els Reglaments europeus i l'evolució del Dret català de contractes, família i successions

INSTITUT DE DRET PRIVAT EUROPEU I COMPARAT
UNIVERSITAT DE GIRONA
(COORD.)

Dades CIP recomanades per la Biblioteca de la UdG

CIP 347(467.1) REG

Els Reglaments europeus i l'evolució del Dret català de contractes, família i successions / Institut de Dret Privat Europeu i Comparat, Universitat de Girona (coord.). – Girona : Institut de Dret Privat Europeu i Comparat de la Universitat de Girona : Documenta Universitaria, agost 2019. – 671 pàgines ; cm
Ponències de les Vintenes Jornades de Dret Català a Tossa, organitzades per l'Institut de Dret privat europeu i comparat de la Universitat de Girona els dies 20 i 21 de setembre de 2018
ISBN 978-84-9984-483-1

I. Universitat de Girona. Institut de Dret Privat Europeu i Comparat, organitzador II. Jornades de Dret Català a Tossa (2oes : 2018 : Tossa de Mar, Catalunya), autor 1. Dret català – Congressos

CIP 347(467.1) REG

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ésser realitzada amb la autorització dels seus titulars, llevat excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessita fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

© dels textos: els autors

© de l'edició: Institut de Dret Privat Europeu i Comparat de la Universitat de Girona

© de l'edició: Documenta Universitaria®

www.documentauniversitaria.com

info@documentauniversitaria.com

ISBN: 978-84-9984-483-1

Dipòsit Legal: GI-1.144-2019

Imprès a Catalunya
Girona, agost 2019

Les Vintenes Jornades han estat organitzades per l'Institut de Dret privat europeu i comparat de la Universitat de Girona, en col·laboració amb l'Ajuntament de Tossa de Mar i el suport de:

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia

Universitat de Girona

Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya

Deganat dels Registradors de la Propietat, Mercantils i de Béns Mobles de Catalunya

Col·legi de Notaris de Catalunya

Facultat de Dret UB (Deganat)

Facultat de Dret UdG (Deganat)

Consell de l'Advocacia Catalana

Fundació d'Advocats de Girona

Col·legi d'Advocats de Terrassa

jest

word

es

es

SUMARI

PRIMERA PONÈNCIA

CONTRACTACIÓ I PROTECCIÓ DELS CONSUMIDORS

El Reglament europeu sobre llei aplicable a les obligacions contractuals (Roma I): *Aplicabilitat* espacial de la normativa elaborada a Catalunya en matèria de contractes..... 17

JOAQUIM FORNER DELAYGUA

1. Introducció.....17
2. Roma 1.....21
3. Dret català i Roma 1 26
4. Dret català, Roma 1 i Directives 39
5. Un apunt final sobre els conflictes interns de lleis..... 54
6. Bibliografia 55

Las afecciones registrales en la regulación de la compraventa en el Código Civil de Cataluña: Su regulación en la constancia registral de las arras y de la resolución consecuencia del cumplimiento de la condición resolutoria..... 63

RAFAEL ARNAIZ RAMOS

1. Introducción 63
2. Las afecciones en la regulación del contrato de compraventa del Libro VI 67

La conformitat de la prestació al contracte: qüestions des del Codi de consum 87

DRA. LÍDIA ARNAU RAVENTÓS

1. El context..... 87
2. La conformitat de la prestació al contracte: traces al Codi de consum..... 89
3. La conformitat del bé al contracte de compravenda: del CcoCat... al CCCat.....91
4. La conformitat dels serveis al contracte: cómo implementar-la? 103

Acotacions del món pràctic: l'experiència judicial.....119

JOSEP MARIA BACHS ESTANY

1. Introducció.....	119
2. La problemàtica de partida per a legislar en matèria d'obligacions i contractes ..	120
3. Principals innovacions del Llibre VI	125
4. Conclusions	136
Apèndix I:	137
Apèndix II:	141

SEGONA PONÈNCIA

ASPECTES DEL DRET DE FAMÍLIA

Los reglamentos (UE) 2216/1103 y 2016/1104, por los que se establece una cooperación reforzada en el ámbito de la competencia, la Ley aplicable, el reconocimiento y ejecución de resoluciones en materia de regímenes económicos matrimoniales y en materia de efectos patrimoniales de las uniones registradas..... 147

GUILLERMO PALAO MORENO

1. Aspectos introductorios.....	147
2. Competencia judicial internacional	154
3. Ley aplicable.....	163
4. Reconocimiento y ejecución de resoluciones	174
5. Valoración	178

Los matrimonios y parejas de hecho sujetas al Derecho catalán y los Reglamentos europeos 2016/1103 i 2016/1104 181

ÁNGEL SERRANO DE NICOLÁS

1. Preliminar.....	181
2. Concepto de matrimonio y de unión registrada en la relación del CCCat con ambos reglamentos (UE) 2016/1103 y 2016/1104, de 24 de junio de 2016	185
3. Concepto y aplicación material del REM: «REM primario» y efectos frente a terceros, régimen propio de la vivienda habitual y materias excluidas	188
4. Universalidad y unidad de la ley aplicable: Adaptación de los derechos reales....	199
5. Vecindad civil catalana, residencia habitual, elección de ley y aplicación del Derecho civil catalán.....	200
6. Conclusión	208

Els aliments als fills: fonament i abast de l'obligació 211

JORDI RIBOT IGUALADA

1. Introducció..... 211
2. Fonament de l'obligació paterno-filial d'aliments 213
3. Abast de les obligacions legals dels progenitors 221

Perspectives de futur i noves formes de parentalitat 253

ESTHER FARNÓS AMORÓS

1. Introducció..... 253
2. Autonomia privada i filiació..... 255
3. Perspectives de futur: cap a formes col·laboratives de paternitat i maternitat?.. 273
4. Bibliografia 280

Acotacions en el món pràctic (II). Perspectiva notarial dels reglaments europeus 287

VÍCTOR J. ASENSIO BORRELLAS

- Introducció..... 287
- Situació pràctica 1..... 287
- Situació pràctica 2 290

Acotacions al món pràctic (II). Menors i relacions socials 303

DOLORS VIÑAS MAESTRE

1. Introducció..... 303
2. Xarxa social..... 304
3. Règim legal 305
4. Consentiment per a la cessió de dades a les xarxes socials 309
5. Sharenting 311
6. Conclusió 316
7. Bibliografia 320

TERCERA PONÈNCIA

ASPECTES DEL DRET DE SUCCESSIONS

El Reglament europeu de successions: presentació d'un joc de pesos i contrapesos..... 325

ALBERT FONT I SEGURA

1. Introducció..... 325
2. Finalitat i àmbit del RS: una lògica concatenada de pesos i contrapesos 331
3. Competència internacional d'autoritats 340
4. Determinació de la llei aplicable 354
5. Una aproximació conclusiva..... 368

El Dret civil català i el Reglament europeu de successions..... 371

M. ESPERANÇA GINEBRA MOLINS

1. La llei aplicable a la successió: «conflictes internacionals» vs. «conflictes interregionals»..... 371
2. La llei aplicable a les successions amb repercussió transfronterera 378

Perspectives de futur en l'àmbit del dret català de successions 403

ANTONI VAQUER ALOY

1. Introducció..... 403
2. Cap a un tractament unitari del testament i els instruments extratestamentaris de transmissió de riquesa 405
3. Les famílies reconstituïdes en la successió..... 429
4. Reformes derivades de desenvolupaments judicials..... 434
5. Altres modificacions mirant al futur 445
6. Annex 451

Acotacions pràctiques al reglament successori Europeu des del punt de vista notarial 459

VÍCTOR ESQUIROI JIMÉNEZ

1. Disposicions *mortis causa* 460
2. Declaració d'hereus abintestato 469
3. L'escriptura d'acceptació d'herència..... 476

**Impressions i necessitats del Reglament europeu de successions
650/2012. Anàlisi des de l'exercici de l'advocacia 483**

MERITXELL GABARRÓ I SANS

1. Introducció..... 483
2. Les incerteses de l'aplicació en el moment actual 484
3. Altres reflexions 501

Acotacions del món pràctic: aspectes registrals 503

ESTHER SAIS RE

1. Aspectes substantius..... 504
2. Aspectes formals 524
3. Breu relació d'altres aspectes registrals..... 540
4. Bibliografia 542

COMUNICACIONS

**Els conceptes jurídics de Dret internacional privat europeu
i els de Dret civil català: excloents o compatibles? 545**

MARIA FONT I MAS

1. Presentació..... 545
2. Dels conceptes autònoms europeus a la correlativa interpretació autònoma 547
3. Exemple d'interpretació disfuncional d'un concepte de DIPr europeu:
«obligació d'aliments» versus «pensió compensatòria» 549
4. Consideracions finals..... 559

**El criteri de raonabilitat com a límit moderador en l'exigibilitat del
compliment conforme al Llibre VI del CCCat 561**

LAURA ARROYO SAN JOSÉ

1. Introducció.....561
2. El concepte de raonabilitat i la seva estandarització com a model de conducta.. 563
3. La possibilitat raonable d'avertiment dels defectes o incorreccions
del bé venut. Necessàriament una qüestió d'incompliment dels deures
precontractuals d'informació?..... 573
4. A mode de conclusió: Abast i funcions del criteri de La raonabilitat en el
compliment del contracte 578

La resolució de conflictes amb els consumidors en els serveis financers . 581

IMMACULADA BARRAL-VIÑALS

1. La protecció del consumidor en el procés de liberalització dels serveis públics. 581
2. *L'especial intensitat* de l'obligació de resoldre conflictes en els serveis financers: els sistemes sectorials paral·lels 584
3. El nou sistema de resolució de conflictes de consum que impulsa la LADRC: visió general 586
4. El sistema arbitral de consum: la relativa incidència en la resolució de conflictes de serveis financers 589
5. Els serveis d'atenció al client 593
6. Els defensors del client: és l'esquema ombudsman la solució? 597
7. La tutela dels consumidors mitjançant òrgans administratius i la futura entitat sectorial única 603
8. Bibliografia 611

Conseqüències de la cooperació reforçada en el Reglament europeu en matèria de règim econòmic matrimonial i matrimoni entre persones del mateix sexe 617

DRA. DIANA MARÍN CONSARNAU

1. Introducció 617
2. Quin és l'escenari a la UE? 619
3. Matrimoni entre persones del mateix sexe, cooperació reforçada i règim econòmic matrimonial 623
4. Reflexió final 629

Presente y futuro del derecho sucesorio balear como filigrana de un conjunto normativo «heterointegrado» 631

FRANCESCA LLODRÀ GRIMALT

1. Presentación del Derecho sucesorio balear como filigrana de un conjunto normativo heterointegrado 631
2. Futuro del derecho sucesorio balear como filigrana de un conjunto normativo «heterointegrado» 644

L'acció d'inoficiositat legitimària. Legitimació i conseqüències del seu no exercici 655

CRISTINA VILLÓ TRAVÉ

1. Introducció 655
2. La responsabilitat pel pagament de la llegítima 657
3. La protecció del contingut econòmic de la llegítima 659
4. Inoficiositat legitimària 660

Perspectives de futur i noves formes de parentalitat

ESTHER FARNÓS AMORÓS

Universitat Pompeu Fabra¹

SUMARI

1. INTRODUCCIÓ. 2. AUTONOMIA PRIVADA I FILIACIÓ. 2.1. *La filiació: un àmbit tradicionalment indisponible.* 2.2. *Els acords de gestació per substitució i el dogma segons el qual no és possible la renúncia a la maternitat.* 2.3. *Els acords d'inseminació domèstica i el dogma segons el qual no és possible la renúncia a la paternitat fora d'un centre autoritzat.* 3. PERSPECTIVES DE FUTUR: CAP A FORMES COL-LABORATIVES DE PATERNITAT I MATERNITAT?. 4. BIBLIOGRAFIA.

1. INTRODUCCIÓ

En els darrers anys el Dret de família, vinculat a l'eclosió dels nous models familiars, és possiblement la branca del dret civil que ha experimentat més canvis. Malgrat això, mentre que en el context familiar patrimonial s'han succeït reformes legals tendents a ampliar l'àmbit de l'autonomia de la voluntat, el context de les relacions personals —i molt en particular el de les relacions de filiació— no ha experimentat un desenvolupament paral·lel.² En aquestes pàgines em pregunto si la privatització de la família, que s'ha manifestat sobretot en la possibilitat d'autoregulació en l'àmbit patrimonial, pot ser traslladable també a un àmbit de naturalesa

---

1 Les tesis que presento en aquest treball tenen origen en el projecte de recerca «Libertad reproductiva y formación de relaciones familiares» (DER2014-55573-R), finançat pel MINECO, i seran desenvolupades en el marc del projecte «Multiparentalidad y relaciones familiares complejas» (RTI2018-094442-B-I00), finançat pel MCIU i dirigit pel mateix Dr. Ferrer. Agraïxo al Dr. Joan Egea Fernández (UPF) els seus comentaris després de la lectura atenta i constructiva d'una primera versió d'aquest treball, i a Amaia Forcada Rubio (UPF), en fase de redacció de la tesi doctoral «La autoinseminación: decisiones reproductivas privadas y formación de relaciones familiares», les reflexions compartides.

2 PARRA LUCÁN, 2011, p. 1. Han aprofundit en aquesta qüestió, des d'un punt de vista comparat, MARTÍN-CASALS / RIBOT (Ed.), 2006, i BUDZIKIEWICK, 2014, pp. 162-163.

personal com el dret de filiació, caracteritzat tradicionalment per la seva indisponibilitat (art. 1814 CCesp i 751 LEC).³

Intentaré donar resposta a la qüestió a partir de l'anàlisi de dos tipus d'acords reproductius que van guanyant terreny en les societats contemporànies: aquells pels quals una dona convé amb una persona o parella comitent que portarà a terme la gestació a favor del o dels comitents, els quals assumiran la filiació del nen o nena que pugui néixer (acords de gestació per substitució); i aquells pels quals un home aporta el seu esperma per tal que una dona pugui ser inseminada al marge d'un centre de reproducció assistida, amb la finalitat que la filiació resultant pugui ser determinada a favor d'aquesta en solitari o juntament amb la seva parella femenina o masculina (acords d'inseminació domèstica).⁴

Atès el potencial d'ambdós acords per materialitzar nous models familiars (en el primer cas, el de la parella de dos homes que recorre a una gestant; en el segon, el de la parella de dues dones que recorre a un home, conegut o no, perquè porti l'esperma), per acabar plantejo si haurien de permetre acomodar més de dues figures parentals. Això possibilitaria incorporar a la relació materno- o paterno-filial la gestant i/o l'home que va aportar l'esperma, en el que vindrien a ser formes col·laboratives complexes de paternitat i maternitat, les quals no necessàriament han d'estar vinculades a les famílies homoparentals, encara que és en aquest context on esdevenen més visibles.⁵

---

3 En relació als ordenaments europeus, vid. BUDZIKIEWICK, 2014, pp. 153-155.

4 Deixo de banda altres actes que també comporten un exercici de l'autonomia privada en l'àmbit de la filiació i que han despertat l'interès de la jurisprudència i la doctrina, com els anomenats «reconeixements de complaença», possibles a l'empara de l'art. 235-9 CCCat. En aquests casos el reconeixedor no és pare biològic i, per tant, no renuncia a la paternitat sinó que, pel contrari, assumeix legalment una paternitat que sap que no li correspon. M'he ocupat d'aquests reconeixements, distingint-los dels de «conveniència», a FARNÓS AMORÓS, 2014, pp. 665-667. En el dret estatal vid., entre moltes d'altres d'anteriors, la STS, 1a, de 15.7.2016 (JUR 161112), que els defineix com els fets amb la voluntat de reconèixer un menor «con el propósito práctico de tenerlo por hijo biológico suyo: con la finalidad jurídica de constituir entre ambos una relación jurídica de filiación paterna como la que es propia de la paternidad por naturaleza».

5 Un exemple relativament recent d'aquests nous models familiars el trobem en aquesta notícia de la qual es féu ressò la premsa internacional: «Rufus Wainwright and Lorca Cohen announce birth of Viva Katherine. Gay singer has child with Leonard Cohen's daughter, while partner is 'deputy dad' to baby with three parents», *The Guardian*, 21.2.2011 (últim accés: 9.11.2018). Sobre el procés pel qual aquestes formes col·laboratives de paternitat i maternitat permeten assolir reconeixement legal a nous models familiars, resulta essencial el treball de SCOTT / SCOTT, 2014, pp. 30 i seg. A Espanya, IGAREDA

2. AUTONOMIA PRIVADA I FILIACIÓ

2.1. La filiació: un àmbit tradicionalment indisponible

La generalització d'acords reproductius com els que són objecte d'aquest treball planteja quins han de ser els efectes legals de la renúncia a la maternitat que duu a terme la gestant en un acord de gestació per substitució, així com de la renúncia a la paternitat de l'home que aporta l'esperma en un acord d'inseminació domèstica.

La possibilitat d'autoregulació en dret de família s'ha manifestat tradicionalment a través dels capítols matrimonials que, reproduint els termes que emprava el derogat Codi de família (art. 15.1), permeten establir «els pactes lícits que es considerin convenients, àdhuc en previsió d'una ruptura matrimonial». Es tracta, en general, de pactes de contingut patrimonial vinculats a la crisi matrimonial o de parella, encara que el Codi també contempla alguns pactes de contingut personal, com els que tenen per objecte el reconeixement de fills (art. 231-26, lletra *a*, en relació amb art. 235-9.1, lletra *a*, CCCat) o els que afecten les relacions dels progenitors amb els fills després de la crisi, sempre que respectin l'interès dels darrers en el moment en què se'n pretengui el compliment (art. 233-5.3 CCCat).⁶

Aquesta autonomia, que també s'observa allà on és d'aplicació el CC espanyol, no té cabuda quan es tracta de constituir relacions materno- o paterno-filials.⁷ Així, cap precepte del Codi, a excepció feta de l'adopció, que es concep com una institució de protecció de menors que, com a tal, compta amb regulació pròpia i es constitueix per resolució judicial (art. 235-39 CCCat), empara els acords de renúncia a la filiació. No pot passar desapercebut, però, que dins la filiació derivada del recurs a reproducció assistida hi té un paper rellevant la fecundació amb donació de gàmetes,

---

ha vist en els acords de gestació per substitució «acords reproductius de caràcter col·laboratiu» que impliquen una nova forma de filiació: 2018, pp. 60 i 65. No només centrada en aquests acords, sinó apuntant cap a models de criança compartits més enllà de la família nuclear, com una resposta enfront de la mercantilització, vid. el model relacional o altruista sense compensació que proposa LAFUENTE FUNES: *en premsa*, apt. 5.1, 2019, pp. 359-385 i «Maternidades y paternidades: entre lo posible y lo deseable», *eldiario.es*, 10.1.2018 (últim accés: 9.11.2018).

6 SOLÉ FELIU, 2014, pp. 158-161, i ALLUEVA AZNAR, 2016, pp. 198-207.

7 FERRER RIBA, 2018b, p. 164.

en què la legislació desvincula filiació legal i filiació biològica, deixa clar que la filiació no es pot determinar respecte del donant o la donant en cap cas (art. 8.3 LTRHA)⁸ i impedeix, en conseqüència, la impugnació de la filiació consentida en base a la manca de correspondència biològica (art. 235-28.2 CCCat).

Malgrat que la filiació derivada del recurs a reproducció assistida es continua regulant dins la filiació per naturalesa (art. 235-1), el dret català consolida el consentiment com a criteri de determinació de la filiació (art. 235-3, 235-8.1, 235-13.1, 235-27.3 i 235-28.2), amb independència de quin sigui l'origen de les gàmetes. El que inicialment només resultava aplicable quan una parella formada per un home i una dona havia de recórrer a esperma donat, en tant que la paternitat es determinava a favor del cònjuge o home que acudia amb la mare a reproducció assistida i no podia ser impugnada per manca de correspondència biològica, a partir de la reforma introduïda en els art. 92.1 i 97.1 CF per la Llei 10/2008, de 10 de juliol, del llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions (DOGC núm. 5175, de 17 de juliol), es fa extensiu a la dona que accedeix a reproducció assistida amb una altra dona que porta a terme la gestació.⁹ En conseqüència, respecte de la dona no gestant el criteri tradicional de determinació de la maternitat pel naixement es veu desplaçat pel del consentiment a la «fecundació assistida de la dona», hagi o no la dona no gestant aportat les gàmetes femenines per a la fecundació (art. 235-3, en relació amb art. 235-8.1 i 235-13.1).¹⁰ L'única excepció a la regla del consentiment és la que impediria la impugnació

---

8 Segons l'art. 8.3 de la Llei 14/2006, de 26 de maig, sobre tècniques de reproducció humana assistida (BOE núm. 126, de 27 de maig), aplicable a Catalunya a partir del que disposa la DF 1a de la mateixa Llei, que té caràcter bàsic, la revelació de la identitat del donant en els supòsits excepcionals en què procedeixi d'acord amb l'art. 5.5 «no implica en cap cas determinació legal de la filiació». En termes idèntics es pronunciava l'art. 8.3 de la derogada Llei 35/1988, de 22 de novembre, sobre tècniques de reproducció assistida (BOE núm. 282, de 24 de novembre).

9 En el dret estatal la norma aplicable és l'apartat 3r de l'art. 7 LTRHA, afegit per la Llei 3/2007, de 15 de març, reguladora de la rectificació registral de la menció relativa al sexe de les persones (BOE núm. 65, de 16 de març). Cal fer notar que el precepte només resulta d'aplicació a les parelles de dues dones *casades*.

10 Al respecte, el punt III.c) del Preàmbul de la Llei del llibre segon afirma que «la maternitat derivada del mer consentiment per a la procreació assistida de la seva esposa o companya no és una maternitat biològica, per naturalesa, sinó una relació jurídica purament legal.», i continua: «Tanmateix, això no és cap novetat en l'ordenament jurídic català.», atès que «Es dóna en la paternitat de l'home, casat o no, que presta el consentiment per a la procreació assistida de la seva esposa o parella estable. Per

d'una segona maternitat que es va determinar sense el consentiment que exigeix la llei quan es pot provar la correspondència biològica entre la persona nascuda i la segona mare, en els termes del darrer incís de l'art. 235-28.2 CCCat. En el context que ens ocupa (inseminació domèstica), aquest cas no es podria donar perquè implica que la parella femenina hagi accedit al mètode ROPA («Recepció d'Ovòcits de la Parella»)¹¹, que per les seves característiques només pot ser practicat en un centre de reproducció assistida, la qual cosa garanteix, com a mínim, l'obtenció del consentiment informat de la dona no gestant a la tècnica i, amb això, a la filiació que en pugui resultar.

Dins un marc legal que en el si d'una parella de dues dones que accedeix a reproducció assistida ja permet determinar la maternitat a favor de la que no ha parit —hagi o no aportat les seves gàmetes—, o que considera vàlida la renúncia a la paternitat que porta a terme l'home que dona l'esperma en un centre autoritzat, és legítim formular hipòtesis com les que admeten la renúncia a la maternitat per part de la dona que ha gestat per un altre o altres que assumeixen la filiació resultant, o les que admeten la renúncia a la paternitat portada a terme per un

---

aquest motiu, s'ha cregut oportú no incorporar una nova categoria jurídica per a aquest tipus de filiació i s'ha optat per assimilar-la, quant al tractament legal, a la paternitat de l'home que consent la fecundació assistida, atès que en ambdues el títol d'atribució és el consentiment, i no pas la relació biològica.»

- 11 Es tracta d'un mètode cada cop més freqüent en parelles de dues dones, en tant que en permetre compartir la maternitat possibilita que ambdues dones participin més activament del projecte reproductiu. En un primer moment els centres espanyols no el practicaven perquè no apareix a l'annex de la LTRHA (art. 2.1) que, als efectes que aquí interessen, només fa referència a la «Fecundación in Vitro e inyección intracitoplásmica de espermatozoides *con gametos propios o de donante* y con transferencia de preembriones». Atès que la dona no gestant no és la receptora de la tècnica ni tampoc pot ser considerada una donant en els termes de l'art. 5, l'aplicació del mètode requeria, d'acord amb l'art. 2.2, l'autorització de l'autoritat sanitària corresponent, previ informe favorable de la Comissió Nacional de Reproducció Humana Assistida (CNRHA), que el 4.12.2008 emeté un informe no vinculant favorable a l'ús d'aquest mètode per dues dones sol·licitants, la qual cosa obrí la porta al seu ús per les parelles de dues dones i explica que els centres l'ofereixin, com en aquest cas: <https://institutomarques.com/reproduccion-asistida/tratamientos/mujeres-sin-pareja-masculina/el-metodo-ropa/> (últim accés: 14.3.2019). L'informe de la CNRHA no es troba publicat però la premsa se'n va fer ressò: «Vía libre para la donación de óvulos fecundados entre lesbianas. Dos mujeres podrán participar en la concepción de su hijo. El informe de la Comisión de Reproducción Asistida acaba así con un vacío legal», *lavanguardia.es*, 16.12.2008 (últim accés: 14.3.2019).

home en el marc d'un acord d'inseminació domèstica.¹² En un món globalitzat, la possibilitat real d'accedir a aquestes aspiracions viatjant a altres ordenaments, o fins i tot des de casa a partir d'un «clic», així com el naixement de nens i nenes l'interès superior dels quals requereix consideració primordial reforcen la tendència a reconèixer la virtualitat del consentiment en contextos reproductius alternatius com els que són objecte dels dos apartats següents.¹³ En les pàgines següents plantejo sota quines condicions legals s'hauria de produir aquest reconeixement, prèvia valoració de les respostes que ofereixen altres ordenaments.

2.2. Els acords de gestació per substitució i el dogma segons el qual no és possible la renúncia a la maternitat

Mitjançant un acord de gestació per substitució una dona consent¹⁴ a portar a terme la gestació derivada del recurs a reproducció assistida a favor d'una persona o parella comitent, tot renunciant a la filiació que en pugui resultar.¹⁵ En l'actualitat la majoria d'acords de gestació per substitució tenen origen en una fecundació «in vitro» (subrogació gestacional o parcial), la qual cosa —a diferència dels que tenen origen en una inseminació artificial (subrogació tradicional o plena)— possibilita que la gestant no tingui cap vincle genètic amb la persona concebuda que, en canvi, sí que l'acostuma a tenir amb el o els comitents si es tracta d'una

---

12 Sobre el primer supòsit, vid. PARRA LUCÁN, 2011, p. 4. Davant la regla que en la majoria de legislacions considera mare a la dona que pareix, des de l'antropologia es discuteix quina posició cal assignar a la donant d'òvuls, a la gestant per substitució i a la dona que vol ser mare biològica i recorre a una de les anteriors perquè no pot ser-ho de cap altra manera: RIVAS, 2015, p. 46.

13 FERRER RIBA, 2018b, pp. 164 i 173.

14 La llibertat de la dona per gestar un nadó per una altra persona no és, però, una qüestió pacífica. Així, des d'alguns corrents feministes s'afirma que el dret a la integritat del cos no pot quedar subjecte a cap tipus de contracte. A Espanya és representatiu d'aquesta posició el manifest «No somos vasijas», presentat el juny de 2015: <http://nosomosvasijas.eu/> (últim accés 24.8.2018). En la mateixa línia, entre d'altres, R. PALOP, 2018, pp. 259-280. En contra, també amb arguments feministes, LAMM, 2018, pp. 191-220. En sentit similar, vid. també DE LORA, 2018, pp. 75-86.

15 En funció dels ordenaments, l'acord podrà ser comercial o altruista, i en aquest darrer cas podrà incloure una «compensació raonable»: FARNÓS AMORÓS, *en premsa*, apt. 4.3.

parella.¹⁶ El fet que la majoria d'ordenaments que permeten la gestació per substitució opti per la modalitat parcial enfront de la tradicional o plena exclou de l'àmbit d'aquest treball els acords de gestació per substitució realitzats a partir del recurs a inseminació domèstica,¹⁷ amb l'excepció d'algunes formes col·laboratives de paternitat i maternitat a les quals em referiré en l'apartat 3.

A Espanya els acords de gestació per substitució estan contemplats en l'art. 10 LTRHA, que considera «nul de ple dret el contracte pel qual es convingui la gestació, amb o sense preu, a càrrec d'una dona que renuncia a la filiació materna a favor del contractant o d'un tercer» (art. 10.1 LTRHA).¹⁸ Si bé plantejo la possible regulació permissiva d'aquests acords en un treball que té per objecte el dret català, ho faig assumint que la regulació de la possible filiació resultant correspondria al legislador català, a partir del que disposa la DF 1a de la LTRHA, que exceptua del caràcter bàsic de la llei, entre d'altres, els seus art. 7 a 10, dictats a l'empara de l'art. 149.1.8 CE. Deliberadament deixo fora la qüestió de si el legislador català tindria competència per regular les condicions d'aquests acords, atès que segons la mencionada DF 1a de la LTRHA la llei es dicta a l'empara de l'art. 149.1.16 CE, que atribueix competència exclusiva a l'Estat en matèria de sanitat exterior i bases i coordinació general de la sanitat, entre d'altres. No obstant, res impediria que, en ús de la seva competència en matèria civil (art. 149.1.8 CE), el legislador català pogués desenvolupar la regulació que l'Estat establís com a bàsica en relació amb aquests acords.¹⁹

---

16 L'exigència de manca de vincle genètic entre la gestant i la persona concebuda que imposen alguns ordenaments aniria dirigida a minimitzar el risc de canvi d'opinió de la gestant un cop té lloc el naixement: FARNÓS AMORÓS, *en premsa*, apt. 4.1.4 i 4.2.2.

17 Vid. apt. 2.3 d'aquest treball.

18 Fins la data a la UE només Regne Unit (1985), Grècia (2002) i Portugal (2016) han optat per regular la gestació per substitució, i tots tres països han optat per un model no comercial: per a més informació, vid. FARNÓS AMORÓS, *en premsa*, n. 34-36.

19 Al respecte, el Preàmbul de la Llei 3/2017, del 15 de febrer, del llibre sisè del Codi civil de Catalunya, relatiu a les obligacions i els contractes, i de modificació dels llibres primer, segon, tercer, quart i cinquè (DOGC núm. 7314, de 22 de febrer, cor. er. en DOGC núm. 7329, de 15 de març, i núm. 7332, de 20 de març), estableix: «aquesta llei incorpora al Codi civil, amb les modificacions pertinents, els tipus contractuals que eren regulats per lleis especials de caràcter patrimonial i que constitueixen matèries que han d'ésser objecte del llibre sisè, *sens perjudici que es pugui legislar sobre la resta de matèria civil objecte de la competència legislativa de la Generalitat i que, atès el caràcter de codi obert, aquesta legislació s'hi pugui incorporar successivament.*». Cal tenir en compte que la regulació dels contractes de compravenda, permuta i mandat, com també de la

Malgrat la nul·litat dels acords de gestació per substitució que resulta de l'art. 10 LTRHA, en els darrers deu anys s'han anat coneixent cada cop més casos de ciutadans espanyols que accedeixen a aquests acords en ordenaments on aquests són legalment eficaços i, un cop a Espanya, aconseguen determinar al seu favor la filiació de la persona o persones nascudes,²⁰ així com altres beneficiaris associats, com els permisos de paternitat i maternitat.²¹

En tractar-se la gestació per substitució d'una pràctica que els ciutadans espanyols realitzen al marge del seu dret i que, si s'aconsegueix regularitzar, no deixa constància de la forma de concepció resulta complex aportar dades concloents sobre la seva incidència real. Malgrat això, diversos indicis permeten afirmar que l'accés a la gestació per substitució

---

gestió d'afers aliens sense mandat que porta a terme la mencionada llei va ser objecte del recurs d'inconstitucionalitat núm. 2557-2017, admès a tràmit per providència del Ple del TC de 6 de juny de 2017 (BOE núm. 141, de 14 de juny). La invocació, pel President del Govern, de l'art. 161.2 CE va produir inicialment la suspensió de la vigència i aplicació dels preceptes impugnats. Tanmateix, el TC, per interlocutòria (Ple) del 3 d'octubre de 2017, va acordar l'aixecament de la suspensió (BOE núm. 249, de 16 d'octubre), el que va determinar que aquests preceptes entressin en vigor l'1 de gener de 2018, en la data prevista per la DF 9a de la llei.

20 Les vies per aconseguir-ho van, en funció de l'ordenament triat, des del reconeixement de la decisió judicial estrangera a l'adopció del fill o filla del cònjuge o parella estable: FARNÓS AMORÓS, *en premsa*, n. 16-17 i 27-30, i 2016, n. 34. Des de la Resolució de la Direcció General dels Registres i del Notariat (DGRN) de 18.2.2009 (RJ 1735), en què es plantejava la inscripció, a Espanya, de la doble paternitat d'uns bessons gestats per una dona a l'estat nord-americà de Califòrnia, s'ha produït un degoteig de casos en què per la via del recurs administratiu o judicial ciutadans espanyols han aconseguit que es reconeguessin d'efectes a acords de gestació per substitució celebrats a l'estranger que complien els requisits mínims que exigeix la Instrucció de la DGRN de 5.10.2010 (BOE núm. 243, de 7 d'octubre). En cas contrari, l'acord pot ser privat d'efectes a Espanya, com ha succeït en un cas recent resolt per la interlocutòria de la sec. 18a de l'AP de Barcelona de 16.10.2018 (ID vLex: 744342457). La sospita de pràctiques abusives en determinats ordenaments que són destí habitual per a persones i parelles espanyoles que accedeixen a la gestació per substitució, com és el cas d'Ucraïna, ha portat a l'aprovació de la més recent Instrucció de la DGRN de 18.2.2019, sobre actualització del règim registral de la filiació dels nascuts mitjançant gestació per substitució (BOE núm. 45, de 21 de febrer), que ha endurit els requisits per al reconeixement de la filiació resultant. La Instrucció emfatitza que en les sol·licituds d'inscripció de la filiació posteriors caldrà acreditar l'existència d'una sentència judicial de les autoritats del país on s'ha practicat la gestació i només permet iniciar l'expedient per a la inscripció de la filiació o interposar les accions judicials de reclamació a l'empara de l'art. 10.3 LTRHA excepcionalment, si el sol·licitant obté el passaport i els permisos del menor per a viatjar a Espanya.

21 Vid. FARNÓS AMORÓS, *en premsa*, apt. 2.2.

a l'estranger per part de ciutadans espanyols no és un fenomen aïllat, sinó una realitat que obeeix a una demanda creixent. Així, si bé d'acord amb dades proporcionades pel Govern espanyol basades en les inscripcions en consolats i ambaixades, s'afirma que entre 2010 i 2016 van néixer uns 975 nadons previsiblement gestats d'aquesta forma a l'estranger, les mateixes fonts consideren que el nombre de naixements podria ser major, atès que aquestes dades no reflecteixen els casos tramitats com a adopcions a les ambaixades.²² No sorprèn, per tant, que diverses fonts no oficials apuntin a xifres molt més elevades, com els mil naixements per any.²³

En haver d'analitzar l'eficàcia d'aquests acords des d'una perspectiva *ex post*, les autoritats espanyoles demostren una certa tolerància cap a una pràctica que la legislació domèstica considera nul·la de ple dret. Des del meu punt de vista, aquest *modus operandi*, unit a la dificultat per qualificar l'art. 10 LTRHA com una norma prohibitiva i a les reticències de les autoritats judicials i administratives espanyoles per considerar els acords de gestació per substitució contraris a l'ordre públic intern, és rellevant a l'hora de plantejar-ne l'eventual regulació a Espanya.²⁴

En aquest context, l'abril de 2017 el grup parlamentari *Ciudadanos* va presentar a la Mesa del Congrés dels Diputats la «Proposición de

---

22 Font: «El 80% de los hijos por gestación subrogada proceden de EE UU y Ucrania», *El País*, 18.12.2017 (últim accés: 24.8.2018).

23 Fins i tot s'afirma que això ja era així el 2003, molt abans del boom de la gestació per substitució transfronterera: DURÁN AYAGO / BLANCO-MORALES LIMONES, 2014, pp. 1-2. El mateix constata, respecte de 2007, SON NUESTROS HIJOS (SNH), una associació de famílies, majoritàriament homoparentals, favorable a la regulació de la gestació per substitució a Espanya: <http://www.sonnuestroshijos.com/historia/> (últim accés: 24.8.2018). També sorprenen les dades aportades en altres documents, com les que apunten a que el 2008 la taxa de naixements d'espanyols residents al territori consular de Los Angeles (Califòrnia) era de 50 per cada mil habitants, el que quintuplica la taxa de persones de nacionalitat espanyola nascudes a Espanya aquell mateix any (quasi 10 per cada mil habitants). La taxa només podria explicar-se si el consolat hagués permès la inscripció de fills i filles de parelles espanyoles heterosexuales no residents: BRUNET / CARRUTHERS / DAVAKI / KING / MARZO / MACCANDLESS, 2013, pp. 366-367. El 2011 s'estimava que unes 500 parelles d'espanyols, de les quals el 85% eren heterosexuales, viatjaven als EUA anualment amb aquest fi: «Hijos muy buscados», *El País*, 29.5.2011 (últim accés: 24.8.2018). El 2016 SNH ja fixava aquesta xifra en 800 parelles: «Detenidas una pareja de hombres y una madre por la venta de una recién nacida por gestación subrogada», *El País*, 29.11.2016 (últim accés: 24.8.2018).

24 En sentit similar, DE LORA, 2018, pp. 77-78, segons qui el dret espanyol vigent no incorpora cap retret moral o social a la conducta consistent en contractar una gestant.

Ley reguladora del derecho a la gestación por subrogación».²⁵ Aquest treball no pretén avaluar la proposició ni entrar en els aspectes clau que una eventual reforma legislativa hauria d'abordar,²⁶ sinó aportar arguments per determinar si la dona que accepta gestar per un altre o altres pot renunciar a la filiació resultant. En aquesta anàlisi haurien de ser rellevants les tesis que les autoritats judicials i administratives de diversos estats membres (entre ells, Espanya), i a nivell *supranacional* el TEDH, han mantingut en els darrers anys per tal d'atorgar efectes als acords de gestació per substitució celebrats a l'estranger si compleixen una sèrie de condicions.²⁷

En una posició contrària se situa la Sala 1a del TS espanyol, que en sentència de 6.2.2014 (RJ 736) presumeix que tot acord de gestació per substitució és explotador respecte de la gestant i perjudicial per a la persona nascuda.²⁸ Aquesta tesi ha de ser revisada, en tant que porta a terme un control en abstracte que no s'ajusta al significat i operativitat de l'excepció d'ordre públic, que només es pot valorar en atenció al cas concret.²⁹ En particular, la presumpció assumeix que el consentiment de la dona gestant no és ni pot ser, en cap cas, informat i que, per tant, la gestació per substitució atempta contra la seva dignitat. No obstant, la pràctica no implica, *per se*, tractar la potencial gestant com un objecte,³⁰ en especial quan des del dret es poden articular mecanismes de garantia per prevenir possibles lesions i valorar, cas per cas, que la dona coneix

---

25 BOCG nº 145-1, de 8.9.2017: http://www.congreso.es/public_oficiales/L12/CONG/BOCG/B/BOCG-12-B-145-1.PDF (últim accés 23.8.2018).

26 Me n'he ocupat a FARNÓS AMORÓS, en *premsa*.

27 Vid. FARNÓS AMORÓS, en *premsa*, apt. 2.

28 Vid. FJ 3.6. Aquesta sentència, que té origen en la Resolució de la DGRN de 18.2.2009 citada a la n. 20, va ser confirmada per la interlocutòria del Ple de la mateixa sala de 2.2.2015 (JUR 45930).

29 En aquest sentit, des del dret internacional privat, vid. QUIÑONES ESCÁMEZ, 2017, p. 216; ÁLVAREZ GONZÁLEZ, 2017, pp. 173-174; DURÁN AYAGO, 2012, p. 302; HEREDIA CERVANTES, 2013, pp. 694, i PARRÓN CAMBERO, 2014, pp. 1-5.

30 GALLOWAY, 2016, pp 24-28; ATIENZA, M., «La gestación por sustitución», *El País*, 4.5.2017 (últim accés: 24.8.2018), i DE LORA, 2018, pp. 78-80. En la mateixa línia es va pronunciar el Ple del TC portuguès, en sentència núm. 225/2018, de 24 d'abril, que malgrat declarar inconstitucionals diversos preceptes de la llei de reproducció assistida portuguesa en quant regula per primer cop la gestació per substitució, considerà que la seva admissió en supòsits excepcionals constitueix una opció del legislador que afavoreix béns constitucionalment protegits (FJ 27, *in fine*). El TC afegí que la pràctica no viola, *per se*, la dignitat de la dona gestant ni la de la persona nascuda: vid. FJ 29 i 32, *in fine*.

el contingut real de l'acord.³¹ Malgrat que sempre existirà un cert marge per a la celebració d'aquests acords en circumstàncies desfavorables, la regulació, en tant que implica control, facilita que aquestes circumstàncies aflorin i n'impedeixin la celebració.³²

Una regulació permissiva de la gestació per substitució a nivell domèstic persegueix, en últim terme, que qui hi accedeix pugui veure com l'acord desplega efectes a nivell intern, en especial pel que fa a la determinació de la filiació respecte de la persona que pugui néixer. Amb això es pretén que qui ha participat d'un projecte parental per portar una persona al món i vol actuar com el seu pare o la seva mare pugui, sempre que l'acord compleixi unes garanties mínimes, veure reconegut aquest vincle. Aquesta pretensió encaixa en el concepte actual de filiació, en particular de la que deriva del recurs a reproducció assistida, en què filiació legal i biològica no són sempre conceptes intercanviables. En un context com el de l'ordenament català, en què els criteris de determinació de la filiació derivada del recurs a reproducció assistida es basen en la voluntat, expressada a partir del consentiment, el criteri tradicional de la determinació de la filiació materna pel naixement pot començar a ser qüestionat i deixar pas a criteris que, en determinats escenaris, permetin prendre en consideració la voluntat procreacional de les persones implicades en el projecte parental.

Si bé els casos de doble maternitat derivats del recurs a reproducció assistida difereixen dels que poden resultar d'un acord de gestació per substitució, atès que en aquests darrers la gestant renuncia a la pròpia maternitat i, per tant, no se'n suma una de nova, aquesta renúncia no constitueix cap novetat en el nostre dret, que —amb determinades salvaguardes— la pren com a base en la filiació adoptiva (art. 235-32.1,

---

31 Analitzo quins poden ser aquests mecanismes a FARNÓS AMORÓS, *en premsa*, apt. 4.1. També ho fa el *Document sobre gestació per substitució* elaborat per l'OBSERVATORI DE BIOÈTICA I DRET de la Universitat de Barcelona, per al cas que el Parlament aprovi una llei que admeti la pràctica, malgrat haver conclòs prèviament que existeixen arguments prou sòlids per no autoritzar la gestació per substitució a Espanya: CASADO / NAVARRO-MICHEL, 2019, pp. 20-22.

32 En paraules de GARCÍA RUBIO / HERRERO OVIEDO, 2018, p. 85: «Es preferible regular la maternidad subrogada en el sistema interno que ignorar que existe dentro y fuera de nuestras fronteras, pues solo así puede ejercerse cierto control sobre la práctica». En sentit similar, LAMM, 2018, pp. 208 i seg.

lletra a, i 235-41.2 CCCat i art. 177.2.n.IV CCesp).³³ Podríem afegir que també en el marc de la filiació derivada del recurs a reproducció assistida la donació d'esperma porta implícita una renúncia a la paternitat que la legislació espanyola avala. La qüestió que es planteja és si les diferències entre la donació de material de genètic i la gestació d'una persona durant nou mesos són tan rellevants com per seguir distingint legalment aquests dos supòsits. Sense negar que ho són, en un context en què hi ha dones que poden prestar el consentiment de forma lliure i informada a la gestació a favor de tercer o tercers sense lamentar necessàriament la seva decisió,³⁴ en el nostre ordenament hauria de tenir cabuda una regulació permissiva de la gestació per substitució dins d'un model no comercial coherent amb l'imperant en matèria d'òrgans i cèl·lules i teixits humans, el que comprèn les gàmetes (art. 5.3 LTRHA).

2.3. Els acords d'inseminació domèstica i el dogma segons el qual no és possible la renúncia a la paternitat fora d'un centre autoritzat

La inseminació domèstica, també coneguda com a «autoinseminació», és una tècnica senzilla per la qual la inseminació es practica fora d'un

---

33 Amb un abast aparentment més general, l'art. 44.4.II de la Llei 20/2011, de 21 de juliol, del Registre Civil (BOE núm. 175, de 22 de juliol), modificat per l'art. 2.1 de la Llei 19/2015, de 13 de juliol, de mesures de reforma administrativa en l'àmbit de l'Administració de Justícia i del Registre Civil (BOE núm. 167, de 14 de juliol), en vigor des del 15 d'octubre de 2015 (DF 10a), estableix «Salvo en los casos a que se refiere el artículo 48, en toda inscripción de nacimiento ocurrida en España se hará constar necesariamente la filiación materna, *aunque el acceso a la misma será restringido en los supuestos en que la madre por motivos fundados así lo solicite y siempre que renuncie a ejercer los derechos derivados de dicha filiación.* En caso de discordancia entre la declaración y el parte facultativo o comprobación reglamentaria, prevalecerá este último.» (el ressaltat és meu). Una autora veu en aquest precepte un gest cap a l'admissió de la gestació per substitució i critica la manca de coordinació de la nova norma amb la regulació de l'adopció: GETE-ALONSO Y CALERA, 2018, pp. 5, 33 49-51 i 53.

34 Vid. les dades aportades, a partir de l'experiència de Regne Unit i Canadà, entre d'altres països, a FARNÓS AMORÓS, *en premsa*, apt. 3, 4.1.1. i 4.6, amb especial atenció a les n. 46-47 i 222-224. En qualsevol cas, sorprèn l'escàs coneixement empíric, des del punt de vista de les gestants, d'aspectes clau com l'experiència personal, familiar i social de gestar per a tercers, el valor que atribueixen a la seva aportació en la construcció o no de vincles amb les famílies i amb els nens o nenes gestats, la percepció d'una remuneració econòmica per aquest fet, o la voluntat d'exercir o no algun tipus de rol en l'entorn social i familiar de la descendència que elles han gestat: vid. RIVAS / ÁLVAREZ / JOCILES, 2018, p. 225.

centre de reproducció assistida —normalment, dins la intimitat de la pròpia llar— i sense assistència mèdica. La introducció de l'esperma dins la cavitat uterina mitjançant un mètode instrumental que es pot adquirir per Internet³⁵ exclou del concepte «inseminació domèstica» tots aquells supòsits en què l'embaràs és conseqüència de relacions sexuals. Una qüestió diferent és que, en la línia iniciada per un dels tres ordenaments analitzats en l'apartat 3 del treball, es pugui considerar que ambdós casos mereixen el mateix tractament legal.³⁶

Malgrat que la inseminació domèstica comporta la manipulació de l'esperma, a priori li resulten d'aplicació les normes de la filiació per naturalesa, en tant que les de la LTRHA només són aplicables respecte de les tècniques de reproducció assistida contemplades en l'annex A) de la pròpia llei (art. 2.1), llevat d'autorització expressa en els termes de l'art. 2.2, i sempre que s'hagin practicat en centres o serveis sanitaris degudament autoritzats (art. 4). En aquestes pàgines qüestiono l'aplicació de les regles pròpies de la filiació per naturalesa a les relacions de filiació que poden resultar de la inseminació domèstica.

Malgrat l'absència de dades oficials sobre la incidència de la inseminació domèstica a Espanya, el que s'explica perquè la inseminació té lloc en un context íntim, en els darrers anys diversos mitjans s'han fet ressò de la rellevància del fenomen.³⁷ Entre els avantatges de la inseminació domèstica destaquen la possibilitat de defugir les llargues llistes d'espera o els límits d'accés a reproducció assistida per raó de l'edat associats als centres públics; la d'evitar els majors costos econòmics que l'accés a tècniques en centres privats comporta; la d'eludir la medicalització del

---

35 Plataformes com *Amazon* ofereixen kits d'inseminació domèstica per entre 16,80 i 98 euros (últim accés: 4.9.2018). Aquests kits no inclouen l'esperma que, com s'explica a continuació, s'adquireix per altres vies.

36 A Espanya DE LORA proposa el tractament uniforme d'ambdós grups de casos quan es pugui provar la manca de voluntat procreacional dels que l'autor anomena «inseminadors naturals»: em remeto a la referència al seu treball en n. 49.

37 Així, el 2016 podrien haver-se produït a Espanya entre 500 i 1.500 naixements resultants d'aquests processos: vid. «El 'baby boom' de la inseminación casera», *El Mundo*, 3.1.2016 (últim accés: 23.8.2018) i «Una empresa danesa ofrece un método de 'autoinseminación' por menos de 1.000 euros», *Noticias Cuatro*, 9.12.2016 (últim accés: 10.9.2018). En la mateixa línia, vid. «El semen danés que fecunda España: el pedido que hizo madres a Carol y a Rosa», *El Español*, 22.4.2017 (últim accés: 10.9.2018).

procés, en quant implica tractaments hormonals d'estimulació ovàrica;³⁸ la d'accedir a models familiars alternatius en ordenaments que, a diferència de l'espanyol i el català (art. 6.1.II i 7.3 LTRHA i art. 235-8.1 i 235-13.1 CCCat), impedeixen l'accés a reproducció assistida a dones soles o parelles de dues dones; com també la d'optar per un donant conegut en aquells ordenaments en què la regla general és l'anonimat, com succeeix a Espanya (art. 5.5 LTRHA). Quan accedeix a la inseminació domèstica una dona sola, una parella de dues dones o una parella d'home i dona que han de recórrer a esperma de tercer, aquest es pot adquirir per compravenda o donació, bé a través de bancs de gàmetes radicats a l'estranger que el proporcionen,³⁹ bé a través de donacions d'amics, coneguts o estranys. Amb aquests darrers s'acostuma a entrar en contacte a través de pàgines d'Internet creades amb aquesta finalitat o de xarxes socials i pàgines de compravenda entre particulars.⁴⁰

La formalització d'aquests acords planteja la qüestió dels seus efectes legals quan alguna de les parts en qüestiona la validesa. Això pot tenir lloc quan la dona que hi recorregué sola o amb una parella masculina o femenina, potser amb motiu de la manca de recursos econòmics en el primer cas o per tal d'allunyar la seva ex parella del nucli familiar

---

38 Ho explica amb detall aquesta entrada del bloc *Moon mamas*: <http://moonmamas.eu/inseminacion-en-casa-una-gran-excusa-para-descubrir-tu-cuerpo?lang=es> (últim accés: 6.9.2018). Alguns centres de reproducció assistida han recollit aquesta preocupació i han començat a practicar el que anomenen «inseminacions naturals»: <https://www.reproduccion-asistida.com/ca/inseminacio-natural/> (últim accés: 28.1.2019).

39 Aquest és el cas de *Cryos International* (<https://dk-es.cryosinternational.com/>), que opera a l'empara de la normativa danesa i de la Directiva europea 2004/23/CE, de 31 de març de 2004, relativa a l'establiment de normes de qualitat i de seguretat per a la donació, obtenció, avaluació, processament, emmagatzematge i distribució de cèl·lules i teixits humans (DOUE L 102, 7.4.2004). A diferència dels centres de reproducció assistida radicats a Espanya, *Cryos* permet a les persones usuàries optar entre l'adquisició de material genètic de donant anònim o no anònim, amb diferents perfils: <https://dk-es.cryosinternational.com/esperma-de-donante/los-donantes> (últim accés: 5.2.2019). QUICIOS MOLINA (2017, pp. 370-376) s'ha pronunciat sobre la nul·litat d'aquests contractes en dret espanyol. Des de juliol de 2018, per exigències de la normativa danesa, *Cryos* ja no proveeix directament a persones físiques que no siguin professionals sanitaris, sinó només a centres i bancs de teixits, centres de reproducció assistida i professionals sanitaris autoritzats. Més informació a: <https://dk.cryosinternational.com/resources/questions-answers/delivery> Vid. també: <https://www.europeanspermbank.com/en/how-it-works/home-insemination.html> (últim accés: 15.3.2019).

40 Un exemple és *Copadres.net*: <https://www.co-padres.net/> (últim accés: 23.8.2018). Per a més informació, vid. aquesta entrada del bloc *Moon mamas*: <http://moonmamas.eu/la-gran-decision?lang=es> (últim accés: 6.9.2018).

després de la crisi en el segon, pretén reclamar la paternitat a l'home que aportà l'esperma, o quan és aquest darrer qui pretén reclamar la paternitat a la qual prèviament havia renunciat. Aquesta acció pressuposa la impugnació de la segona filiació si aquesta hagués quedat determinada (art. 235-19.2 CCCat), el que normalment té lloc per la via de l'acumulació de pretensions (art. 235-22 CCCat). Aquestes són les circumstàncies que van donar lloc a la sentència del Jutjat de Primera Instància núm. 4 de Mislata, de 9.3.2017 (JUR 2018\236348), confirmada per la de la sec. 10a de l'AP de València de 27.11.2017 (JUR 2018\56440). En el cas, el primer que em consta que s'enfronta a aquesta problemàtica a Espanya, el maig de 2015 dues dones que havien contret matrimoni entre elles signaren un document privat amb un home, en el qual acordaven que aquest darrer els feia donació del seu esperma per a la inseminació d'una de les dues, tot renunciant l'home a reclamar qualsevol dret de paternitat que pogués tenir sobre el *nasciturus*. Un cop practicada la inseminació domèstica a una de les dones es produí l'embaràs i el març de 2016 nasqué una nena, que va ser inscrita al Registre Civil com a filla de les dues dones.⁴¹ Com es desprèn de la sentència de primera instància, només un mes i mig després del naixement l'home es penedí de la seva decisió, exercitè una acció de reclamació de la seva paternitat i impugnació de la maternitat contradictòria i, a través d'altressí, sol·licità al Jutjat que es pronunciés sobre la guarda i els aliments de la menor, mesures que no van ser tramitades atès que no concorrien les circumstàncies que en permeten

---

41 En el cas de *cònjuges* femenines que han recorregut a la inseminació domèstica o a les relacions sexuals d'una de les dues dones amb un tercer per tal de tenir un fill o filla, la inscripció de la doble maternitat en el Registre Civil no requereix aportar certificat del centre de reproducció assistida. Esclarí la qüestió la Resolució DGRN de 8.2.2017, accessible des de:

<http://www.mjusticia.gob.es/cs/Satellite/es/1288774410304/ListaPublicaciones.html> (últim accés: 7.9.2018). Per una crítica a la Resolució, vid. DE VERDA Y BEAMONTE, 2018b, pp. 318-319. Malgrat aquest pronunciament, el FJ 4 (*in fine*) de la Resolució obre la porta a que la maternitat de la dona no gestant pugui ser impugnada amb èxit quan la concepció no s'ha portat a terme en un centre de reproducció assistida: «Todo ello sin perjuicio de las acciones de impugnación de la filiación que pudieran tener lugar en caso de que la gestación no lo hubiera sido como consecuencia de la aplicación de las técnicas de reproducción asistida contempladas en la LTRHA pues la filiación establecida en ese caso no quedaría amparada por la condición de inimpugnable que contempla el artículo 8 de la citada ley.». En conseqüència, si una parella de dues dones no vol córrer aquest risc és aconsellable que la no gestant recorri a l'adopció del fill de la seva parella, en tant que l'adopció, pel seu caràcter irrevocable, ofereix en principi més garanties (art. 175.4, 176.2.II.2n i 180.1 CCesp i art. 235-30.2, 235-32.1, lletra a, i 235-51 CCCat).

l'adopció en un procediment de filiació. El Jutjat estima l'acció de filiació exercitada per l'home, tot invocant la veritat biològica (art. 39.2 CE), i l'Audiència confirma la sentència. L'Audiència descarta la pretensió de les recurrents, consistent en aplicar analògicament l'art. 7.3 LTRHA, en tant que ens trobem davant d'«una infracción o soslayamiento de la propia norma» (FJ 1). En aquestes circumstàncies, l'Audiència considera que el document subscrit per les parts no produeix efectes, d'acord amb l'art. 1255 CCesp en relació amb l'art. 6.3 del mateix codi, «pues es contrario a la indisponibilidad del estado civil, reflejada en el artículo 1.814 del Código Civil , así como en el artículo 751 de la Ley de Enjuiciamiento Civil (...). La renuncia hecha por el actor es contraria al interés y al orden público, pues la fijeza y seguridad del estado civil es una exigencia de ese interés, así como la correspondencia con la verdad biológica dentro de los límites y requisitos legales, lo que lleva a la invalidez de esa renuncia conforme al artículo 6.2 del Código Civil» (FJ 2). L'al·lusió de les recurrents a l'interès de la menor tampoc convenç l'Audiència, que considera que la determinació de la paternitat biològica no implica cap perjudici per a la nena «más allá de la reorganización del grupo familiar como consecuencia de la declaración relativa a la filiación, que en sí mismo no aparece como negativa para el interés de la hija, máxime cuando se trata de una niña de muy corta edad, abierta por tanto a la fijación y consolidación de nuevos vínculos familiares» (FJ 2).

D'acord amb una interpretació literal del dret positiu vigent, sembla que la solució a casos com el plantejat passa per aplicar les normes generals de la filiació per naturalesa. Això és el que fa la sentència analitzada *supra*⁴² i el que molt probablement confirmarà el Tribunal Suprem espanyol si el cas hi accedeix, en aplicació d'una reiterada jurisprudència que impedeix aplicar la doctrina dels actes propis en el context de la filiació per naturalesa, atès el caràcter imperatiu i, en conseqüència, indisponible de les normes en matèria de filiació.⁴³ La sentència evidencia els problemes d'una legislació que, en matèria de filiació, segueix posant l'accent en la biologia i no en la voluntat procreacional, amb l'única excepció dels

---

42 En aquest sentit, la valora positivament DE VERDA Y BEAMONTE: 2018a, pp. 17-18 i 2018b, p. 320.

43 Per una anàlisi d'aquesta jurisprudència, vid. BARBER CÁRCAMO, 2017, pp. 11-12.

casos en què concorre un donant anònim.⁴⁴ El supòsit planteja, com a mínim, dues qüestions:

1ª Existeixen diferències prou rellevants per justificar el tractament legal tan dispar que reben la inseminació domèstica i la realitzada en un centre autoritzat de reproducció assistida?

2ª Està justificat que l'èxit de les accions de filiació en aquest grup de casos quedi exclusivament a l'atzar de l'home que aportà l'esperma, la dona gestant o la parella d'aquesta?

El diferent tractament legal dels casos d'inseminació domèstica i els d'inseminació practicada en un centre autoritzat podria trobar justificació en la voluntat dels poders públics de controlar una pràctica que, realitzada en un context íntim i sense supervisió mèdica, pot comportar riscos per a la salut. L'objecció podria tenir sentit si els casos d'inseminació domèstica representessin un perill real per a les dones que s'hi sotmeten i/o per a les persones concebudes d'aquesta forma. No obstant, no és això el que sembla deduir-se dels fets si tenim en compte l'absència de denúncies sobre riscos concrets, les raons poderoses apuntades a l'inici d'aquest apartat que poden motivar que una dona o una parella hi recorrin i la tendència a l'alça del fenomen.⁴⁵

L'interès superior de la persona nascuda hauria de permetre equiparar els efectes jurídic-familiars d'aquestes pràctiques a les portades a terme en centres autoritzats, sempre que es dirigeixin a establir el mateix tipus de relacions i la persona involucrada en el projecte parental com a cònjuge o parella de la dona gestant, si la hi ha, hagi prestat el seu consentiment a la filiació resultant, tot respectant la immunitat de l'aportant d'esperma conegut, sempre que la seva contribució s'hagi produït i hagi estat acceptada sota aquest pressupòsit.⁴⁶ Des d'aquest prisma, l'afirmació

---

44 Per una denúncia fonamentada de la preferència atorgada a la biologia per determinar la filiació derivada del recurs a reproducció assistida, em remeto al treball de BENAVENTE MOREDA, 2017, pp. 1-36.

45 Malgrat la reacció de les principals associacions de fertilitat espanyoles (<http://www.sefertilidad.net/newsletter/newsletter19.html>) i de la *Comisión Nacional de Reproducción Humana Asistida* (<http://www.cnrha.mscbs.gob.es/informacionInteres/autoinseminacion/home.htm>), així com la recent aprovació pel Parlament danès d'una normativa que prohibeix l'enviament d'esperma directament a domicilis particulars, per tal d'assegurar la traçabilitat del material genètic (vid. n. 39), fins la data no s'han reportat perills concrets (últim accés: 12.9.2018).

46 FERRER RIBA, 2018b, pp. 173 i 177.

de l'Audiència segons la qual la reorganització del grup familiar com a conseqüència de l'èxit de la doble acció de filiació exercitada pel pare biològic «no aparece como negativa para los intereses de la hija» (FJ 2) resulta qüestionable, per molt que la menor tingués poc més d'un any quan recaigué la sentència de primera instància que l'Audiència confirma. L'interès superior de la menor a què al·ludeix l'Audiència no encaixa bé amb la solució oferta, que és la de sacrificar la filiació d'una dona que legalment i social va actuar com a mare des del moment del naixement, malgrat no haver portat a terme la gestació, i transferir tots els drets i deures derivats d'aquesta filiació al pare biològic. Per molt que la dona no gestant pugui seguir exercint socialment com a mare, i que en determinades circumstàncies pugui obtenir un mínim reconeixement com a «persona pròxima» a la menor,⁴⁷ conseqüències com la que resulta de la sentència comentada evidencien que les solucions proporcionades

---

47 Per al cas de ruptura conjugal o de parella estable, l'art. 233-10.4 CCCat (i, amb caràcter de mesura provisional, l'art. 233-1, lletra a), en relació amb els art. 234-7, i 236-4.2, permeten atorgar la guarda dels menors o relacions personals amb aquests a persones diferents dels progenitors, ja es tracti de determinats parents o «persones pròximes» als menors. Per al cas de mort del cònjuge o convivent en parella estable que tenia atribuïda de manera exclusiva la guarda d'un menor, l'art. 236-15 regula les condicions perquè puguin operar aquests mateixos drets respecte de la persona casada o convivent en parella estable amb el progenitor difunt. Durant la convivència aquesta persona té dret a participar en la presa de decisions sobre els assumptes relatius a la seva vida diària, essent prevalent el criteri del progenitor/a en cas de desacord, i en cas de risc imminent per al menor pot adoptar les mesures necessàries per al seu benestar, del que ha d'informar sense demora el cònjuge o convivent, qui al seu torn ha d'informar l'altre progenitor/a (art. 236-14 CCCat). Així mateix, l'art. 231-5.2 contempla, entre les despeses familiars a les quals ambdós cònjuges i altres parents han de contribuir en els termes de l'art. 231-6, els aliments «dels fills no comuns que convisquin amb els cònjuges». Vigent el dret anterior una autora va posar en relleu l'absència d'un tractament legislatiu adequat de les famílies reconstituïdes i la rigidesa del sistema anterior al Llibre segon, que només reconeixia la presència del cònjuge o parella del pare o mare en la família reconstituïda per la via de l'adopció: GARRIGA GORINA, 2005, pp. 9-40. Si bé el Llibre segon ha fet més explícit el reconeixement d'aquestes famílies, la posició legal del o la cònjuge o parella estable del progenitor/a segueix sent més aviat dèbil.

En el Codi civil espanyol el concepte «allegado» permetria atorgar a la dona no gestant drets de relació personal (art. 160.2 CCesp). Si bé literalment el Codi civil espanyol només contempla la possibilitat d'atribució de la guarda a una persona diferent als avis o parents en el context de les mesures provisionals per demanda de nul·litat, separació o divorci (art. 103.1a.II), el TS no veu inconvenient en poder atribuir-la en el context general de la potestat parental, fins i tot en cas de mort d'un progenitor, i de les mesures definitives derivades dels processos matrimonials: vid. STS, 1a, de 14.9.2018 (JUR 243258, FJ 3).

per la legislació vigent es queden curtes⁴⁸ i que també en el context de la filiació cal formular propostes que permetin respectar els acords assolits amb determinades garanties.

En un context d'interacció entre persones adultes i plenament capaces, la renúncia a la filiació per part de l'home que aportà l'esperma, materialitzada a partir del naixement, i la seva correlativa assumpció per part d'altres persones hauria de ser respectada, tot prioritant l'establiment de la filiació a favor de les persones que des del «moment zero» han participat del projecte parental.⁴⁹ L'argument és encara més convincent quan l'acció exercitada s'encamina únicament a deixar un menor sense una de les dues filiacions prèviament determinades. Això es pot produir, per exemple, si després de la ruptura de la parella la mare gestant exercita una acció impugnant la filiació del seu o la seva excònjuge o exconvivent, que consta en el Registre Civil però que no té base biològica, en un intent d'allunyar l'ex parella de la vida del menor.⁵⁰ El mateix pot tenir lloc si és l'excònjuge o exconvivent qui en aquest moment impugna la pròpia filiació per tal d'evitar haver de fer front a les obligacions que se li puguin imposar vers el menor un cop produïda la ruptura familiar.

En tant que aquests acords tenen per objecte la filiació resultant d'una inseminació domèstica, el legislador català seria competent per atorgar-los eficàcia jurídica, el que impediria la impugnació de la filiació prèviament assumida per la parella de la dona gestant, com també la reclamació de paternitat per part de/a l'home que aportà l'esperma. Una

---

48 En el mateix sentit, QUICIOS MOLINA, 2018, p. 206.

49 Arriba a una conclusió similar, tot al·ludint a la seguretat jurídica, ANDREU MARTÍNEZ, 2018, p. 28. En el context de la reproducció sexual, DE LORA proposa aplicar la mateixa solució respecte dels que anomena «inseminadors naturals» si queda documentada la seva manca de voluntat procreacional i l'assumpció d'aquesta circumstància per totes les parts de l'acord: DE LORA, 2017, pp. 228-231.

50 Això és el que sembla que succeí en el cas resolt per la sentència del Jutjat de Primera Instància i Instrucció núm. 2 de Sant Vicent del Raspeig (Alacant), de 28.11.2018 (LA LEY 202726/2018), en què el Jutjat impedí que prosperés l'acció d'impugnació de la maternitat exercitada, a l'empara de l'art. 141 CCesp, per la mare gestant contra la seva ex esposa i la filla nascuda durant el matrimoni. Segons el Jutjat, l'actora no tenia legitimació activa per impugnar la segona maternitat en base a l'existència de vicis en el consentiment prestat davant del Registre Civil per qui aleshores encara era la seva esposa. El Jutjat també considera rellevant que el naixement es produí en el marc d'un projecte parental comú de les dues dones. Si bé la sentència no esclareix si la inseminació a través de la qual va ser concebuda la filla de la parella va tenir lloc en un centre de reproducció assistida o no, els fets descrits i l'acció exercitada per l'actora fan pensar que les dues dones van recórrer a un centre.

qüestió diferent és si aquests acords ja es poden entendre compresos al dret vigent. En l'àmbit de la reproducció assistida, en què els art. 235-8.1 i 235-13.1 CCCat fan dependre la determinació de la filiació del *consentiment exprés formalitzat en document estès davant d'un centre sanitari o en un document públic*, el TSJC ha recorregut al principi de bona fe (art. 111-7 CCCat) i a la doctrina dels actes propis (art. 111-8 CCCat)⁵¹ com a mínim en quatre casos en què el consentiment no s'havia expressat en la forma prevista legalment, amb l'objectiu d'impedir alterar relacions de filiació ja creades.⁵²

Aquesta interpretació no formalista del consentiment, que parteix del principi segons el qual el requisit de forma en els actes i negocis jurídics

---

51 Crític amb el recurs per part del TSJC a la doctrina dels actes propis en aquest context, atès que el camp d'actuació que li és més propici és el patrimonial i no tant el dret de la persona o de l'estat civil, vid. EGEA FERNÁNDEZ, 2011, p. 70.

52 En aplicació del dret anterior al CCCat, la STSJC de 27.9.2007 (RJ 8520) plantejava si el marit podia impugnar la paternitat d'una menor nascuda com a conseqüència del recurs a inseminació artificial amb esperma de donant practicada en un centre amb el seu consentiment no expressat en escriptura pública, tal com aleshores exigia l'art. 92.1 CF, sinó simplement en el document sanitari de consentiment informat. El TSJC considera suficient aquesta formalitat per impedir la impugnació i conclou que la conducta del marit d'acceptar la donació i consentir a la pràctica de la tècnica per després impugnar la paternitat suposa una deslleialtat vers l'esposa en perjudici de la menor, així com una mutació injustificada de l'estat civil (FJ 8.5 i 9). La STSJC de 22.12.2008 (JUR 2009\295671) aplica la mateixa doctrina (FJ 10.2) a un supòsit idèntic en què era la mare qui, un cop finalitzada la relació sentimental amb el pare, pretenia impugnar la paternitat no matrimonial de la filla menor. El TSJC conclou que el requisit de forma del consentiment no pot convertir-se en un obstacle insuperable i que «La seguretat jurídica i l'interès del menor no es poden deixar a l'atzar de les relacions afectives dels pares» (FJ 11). Ja en aplicació del dret vigent, la STSJC de 7.11.2013 (RJ 2018\1696) arriba a la mateixa conclusió. En el cas qui impugnava la paternitat no matrimonial d'un menor era el germà de l'home que accedí amb la seva parella a fecundació «in vitro» amb esperma de donant i que morí poc abans del naixement. El TSJC admet com a vàlid el consentiment signat per l'home amb posterioritat a la fecundació en el centre en què es trobava ingressat com a conseqüència de la malaltia que conduiria a la seva mort, tot atorgant rellevància a la «voluntat procreacional» dels dos membres de la parella (FJ 5). La STSJC de 20.7.2017 (RJ 6252) aplica la mateixa doctrina per permetre a la dona no gestant reclamar amb èxit la maternitat d'uns bessons nascuts en el marc d'una parella estable de dues dones. Els menors, concebut amb esperma de donant anònim i òvuls de la dona no gestant, només van poder ser inscrits al Registre Civil com a fills de la gestant, atès que les dues dones només van aportar un certificat del centre de reproducció assistida que assegurava que la gestant havia accedit al tractament, el qual consentia, amb qui afirmava ser la seva parella. El TSJC confirma les sentències prèvies, en considerar que el consentiment de la no gestant a la realització de la tècnica i a l'assumpció de la maternitat va quedar acreditat per actes tàcits i per l'existència de vida familiar (FJ 6).

només excepcionalment ho és amb caràcter constitutiu i condiona la validesa de l'acte (criteri espiritualista), està pensada per a la filiació derivada del recurs a reproducció assistida, que compta amb regulació pròpia en el dret civil català. Si bé l'aplicació del principi de bona fe i la doctrina dels actes propis a casos desproveïts de regulació com els analitzats en aquest apartat requeriria una justificació addicional, en tant que s'enfronta al caràcter imperatiu de les regles de la filiació, el recurs a la «voluntat procreacional» de qui accedeix a la inseminació domèstica per fer de pare o mare d'un menor amb el qual no té vincle biològic pot resultar útil quan l'acció exercitada només pretén impugnar la filiació de qui legalment i social ha fet de pare o mare des del moment del naixement i va participar del projecte parental. En absència de regulació específica la qüestió és més difícil de respondre, en canvi, quan l'acció exercitada persegueix únicament reclamar la paternitat a l'home que aportà l'esperma (pensem, per exemple, en la dona que accedí a inseminació domèstica en solitari, a partir del recurs a un «donant» conegut), en tant que aquí no es pretén eliminar una filiació, sinó sumar-ne una de nova. Encara planteja més dubtes l'exercici d'aquesta acció de forma acumulada a la d'impugnació de la filiació contradictòria, com succeïa en el cas resolt per la sentència analitzada de l'AP de València, en què la paternitat reclamada pretenia desplaçar una maternitat ja establerta. Des del meu punt de vista, en aquest darrer cas els tribunals haurien de començar a tenir en compte que l'acció exercitada no només pretén cohesionar paternitat biològica i paternitat legal, sinó també deixar sense efecte una filiació prèviament determinada, socialment rellevant i que el menor ja identifica com a tal.

3. PERSPECTIVES DE FUTUR: CAP A FORMES COL·LABORATIVES DE PATERNITAT I MATERNITAT?

Fins ara el dret català només permet atribuir certes responsabilitats parentals a persones que no són qualificades legalment com a «pare» o «mare» en circumstàncies excepcionals, com succeeix respecte de determinats parents o persones pròximes als menors quan cap dels progenitors és apte per exercir-ne la guarda, o respecte de la persona que esdevé cònjuge o convivent en parella estable del progenitor després d'un procés de reconstitució familiar.⁵³ També excepcionalment, en el

---

⁵³ Vid., al respecte, les referències en n. 47.

context de l'adopció l'art. 235-47.4 CCCat preveu que l'autoritat judicial pugui, a proposta de l'entitat pública o del ministeri fiscal, disposar que la persona adoptada mantingui relacions personals amb la família d'origen en els supòsits d'adopció de menors de països en els quals no existeix l'adopció ni cap altra institució equivalent (art. 235-44.4) o «si hi ha vincles afectius el trencament dels quals sigui greument perjudicial per a l'interès del menor».⁵⁴ Amb el mateix caràcter, el dret català també preveu el manteniment de vincles amb la família d'origen en els supòsits d'adopció del fill/a del cònjuge o parella estable (art. 235-32.1, lletra *a*) o en cas d'adopció intrafamiliar (art. 235-32.1, lletra *b*), en què s'atribueixen certs drets successoris respecte dels ascendents del progenitor d'origen substituït (art. 443-2 i 443-5 CCCat).⁵⁵ Ara bé, les descrites constitueixen, en últim terme, situacions que s'aproximen al que es coneix com a «adopció oberta», que en cap cas comporten l'establiment de la filiació respecte de més de dues persones. A l'estat espanyol la institució que històricament ha defugit més la regla binària en l'establiment de relacions materno- i paterno-filials ha estat l'anomenada «adopció simple» o «menys plena» que, a diferència dels supòsits descrits, es caracteritzava per la subsistència, per a determinats efectes, del vincle jurídic de filiació amb els progenitors biològics.⁵⁶ Aquesta modalitat d'adopció, suprimida l'any 1987⁵⁷ i amb

54 Al respecte, vid. GARRIGA GORINA, 2014, pp. 758-761. En el Codi civil espanyol aquesta possibilitat s'admet, amb caràcter més general, a partir de la reforma operada en l'art. 178.4 CCesp per la Llei 26/2015, de 28 de juliol, de modificació del sistema de protecció a la infància i l'adolescència (BOE núm. 180, de 29 de juliol); vid. SABATER BAYLE, 2016, pp. 71-73.

55 És precisament en atenció a aquests supòsits que l'art. 235-2.1 CCCat estableix que «Tota filiació produeix els mateixos efectes civils, *sens perjudici dels efectes específics de la filiació adoptiva*», i que l'art. 235-47.2 exclou dels efectes extintius del parentiu entre l'adoptat i la seva família d'origen «els casos a què fa referència l'article 235-32.1.a i b, en què es manté el parentiu respecte a la branca familiar del progenitor o els progenitors substituïts». Sobre la regulació de la successió en cas d'adopció en el Llibre quart, vid. GARRIGA GORINA, 2009, pp. 983-1000.

56 Així, el pare biològic no perdia la *pàtria potestat* i l'adoptiu no l'adquiria. Quant als drets successoris, la persona adoptada conservava els de la seva família d'origen i els adquiria en la intestada de la persona adoptant però no en la dels parents d'aquesta. Pel que fa a l'obligació d'aliments, la diferència d'efectes no es donava en funció de si l'adopció era plena o simple, sinó en funció de si la filiació era natural o adoptiva: així, si bé els pares adoptius en devien als fills adoptats en els mateixos casos i amb la mateixa extensió que als fills naturals i *legítims*, si també n'havia de prestar a fills naturals reconeguts o a ascendents i no els podien atendre a tots, el dret dels adoptats era menys preferent: vid. BORRELL Y SOLER, 1944, pp. 43-44.

57 Per un repàs històric de la figura, amb especial atenció als efectes successoris que comporta, vid. AGUILERA RULL / LAMARCA MARQUÈS, 2014, pp. 43-73.

particularitats poc remarcables en el dret civil català respecte de la seva regulació en el Codi civil espanyol,⁵⁸ es reivindica avui per alguns autors com a figura a mig camí entre l'adopció plena i altres institucions menys estables, com l'acolliment familiar, i es considera que pot tenir un interès especial en els casos d'adopció per parelles del mateix sexe.⁵⁹

L'oportunitat d'atorgar validesa als acords procreatius privats que poden assolir les parts en matèria de filiació, com els de gestació per substitució o inseminació domèstica, planteja, més enllà de la possibilitat de renúncia a la filiació per part d'un progenitor biològic, la d'atribució de certes responsabilitats parentals, o fins i tot l'establiment de la filiació, a més de dues persones.⁶⁰ La pluriparentalitat desafia una de les principals presumpcions socials i culturals gravades a la llei: l'exclusivitat de la relació materno- o paterno-filial per la qual una persona només pot tenir, a efectes jurídics, una mare i un pare, o dues mares i dos pares, la qual cosa comporta l'exclusió del reconeixement de la qualitat de «pare» i «mare» a altres persones la contribució de les quals ha pogut fer possible el naixement. És aquesta visió exloent i exclusiva la que converteix les relacions familiars en un camp de batalla entre actors amb interessos suposadament contraposats.⁶¹ Malgrat aquestes limitacions, fins la data almenys tres ordenaments ja han legislat per tal d'atorgar validesa a acords privats que fan possible que una persona tingui més de dos progenitors.

---

58 Segons PUIG FERRIOL / ROCA TRÍAS, 1979, pp. 449-456, la particularitat més notable es trobava en l'àmbit successori, atès que segons el Codi civil espanyol només els adoptats en forma plena ocupaven en la successió de la persona adoptant la mateixa posició que els fills *legítims* d'aquesta, si bé no de forma absoluta, ja que l'art. 179 CCesp mitigava aquest principi d'equiparació. La norma destacava per la manca de coherència interna, ja que si bé atorgava a l'adoptat simple, d'una banda, els mateixos drets que als fills per naturalesa i fins i tot els concedia un *status familiae*, integrant-los a la família de la persona adoptant, els privava al mateix temps, del dret a llegítima en la successió dels pares adoptius: vid. AGUILERA RULL / LAMARCA MARQUÈS, 2014, p. 59.

En canvi, en dret català l'equiparació entre fills legítims i adoptius era molt més clara i operava amb independència del tipus d'adopció, per la qual cosa tant els fills adoptats en forma plena com els adoptats en forma simple tenien el mateix dret a la llegítima que els fills legítims.

59 SÁNCHEZ CANO, 2018, pp. 643, 650, 660 i 674.

60 Sobre la necessitat del reconeixement d'aquest darrer supòsit, en especial en el context de famílies homoparentals, vid. DIMSEY, 2008, pp. 110-111.

61 Des de l'antropologia, vid. RIVAS, 2015, p. 47.

En un cas, a més, fins i tot es legitima la renúncia a la filiació per part de l'home que aporta l'esperma.⁶²

Un primer exemple el trobem a l'estat canadenc de la Colúmbia britànica, que des del 2013 atorga validesa als acords previs a la concepció derivada del recurs a «reproducció assistida» pels quals els comitents i la potencial gestant, o bé la potencial gestant, el seu cònjuge o parella i una tercera persona que actua com a donant de gàmetes, subscriuen un acord pel qual tots tres seran considerats progenitors legals del nadó que pugui néixer (sec. 30 *Family Law Act*).⁶³ En cap dels dos casos la potencial gestant pot quedar exclosa de l'acord, ja que el cas de renúncia a la maternitat derivat d'un acord de gestació per substitució només està comprès en la regulació específica d'aquests acords que fa la sec. 29, a la qual s'han de sotmetre les parts si volen que la filiació no quedi determinada respecte de la gestant. En canvi, la sec. 30 sí que exclou de l'acord la parella de la persona que ha aportat les gàmetes, llevat del cas en què aquesta també tingui un vincle biològic amb la persona nascuda. Aquest seria l'únic supòsit en què, d'acord amb la legislació, una persona podria tenir la filiació determinada respecte de fins a quatre progenitors.⁶⁴ En últim terme, les parts de l'acord seran considerades progenitores des del mateix moment del naixement.

---

62 Alguns ordenaments llatinoamericans, com és el cas d'Argentina i Brasil, van reconeixent aquestes realitats familiars a partir de resolucions administratives i judicials, sense l'empara d'un marc legal, amb els riscos que això representa per a la seguretat jurídica: per a més informació, vid. LAMM, *en premsa*. Sobre Brasil en particular, vid. VARI ROSPIGLIOSI / CHAVES, 2018, pp. 133-157.

63 D'acord amb la definició que ofereix la sec. 20(1) de la mateixa llei, només s'exclou del terme «reproducció assistida» la reproducció derivada de relacions sexuals: "*assisted reproduction*" means a method of conceiving a child other than by sexual intercourse. La definició comprèn, per tant, la reproducció que té origen en la inseminació domèstica. Accessible des de: http://www.bclaws.ca/civix/document/id/complete/statreg/11025_01 (últim accés 13.9.2018).

64 Vid. KELLY, 2013, pp. 7-8. L'excepció a què al·ludeix l'autora permetria considerar progenitors la gestant i la seva parella masculina o femenina, com també les dues persones que van aportar les gàmetes masculines i femenines si aquestes formen una parella. Més dubtes plantegen, en canvi, els casos en què la dona que va aportar els òvuls no és la parella de l'home que va aportar l'esperma. Pensem en el supòsit pel qual una parella de dos homes i una dona coneguda que aporta els òvuls però no pot gestar recorren a una segona dona per tal que aquesta sigui fecundada en un centre amb l'embrió creat amb esperma d'un dels dos homes i òvuls de la primera. La maternitat només es podrà determinar a favor de la parella comitent de dos homes i la gestant, que d'acord amb la sec. 30 ha de ser part de l'acord privat. La possibilitat d'accedir a un acord de gestació subrogada convencional, regulat en la sec. 29, tampoc

L'ordenament californià dona un pas més, en tant que és l'únic que fins la data ha atorgat validesa a la renúncia a la paternitat realitzada en un acord privat. Des de l'any 2016 aquest ordenament reconeix efectes vinculants als acords de «reproducció assistida», verbals o escrits, subscrits entre la potencial gestant i l'home que aporta l'esperma amb caràcter previ a la concepció, pels quals s'exclou la paternitat del segon (sec. 7613 *Family Code*).⁶⁵ Amb caràcter general, el Codi de família californià [sec. 7612.c)] també permet que un menor tingui més de dos progenitors legals si un tribunal, en atenció a tots els factors rellevants, considera que el reconeixement de només dos progenitors podria causar-li un perjudici. Aquest precepte, posat en relació amb l'esmentada sec. 7613 interpretada en sentit contrari, permet reconèixer efectes als acords privats —ja siguin d'inseminació domèstica o gestacionals— pels quals amb caràcter previ a la concepció les parts d'un projecte parental convenen en què totes elles assumiran funcions parentals respecte del nen o nena que pugui néixer.

Un tercer model el trobem a l'estat canadenc d'Ontàrio, que el 2016 modificà la *Children's Law Reform Act* de 1990 per atorgar efectes als acords reproductius privats.⁶⁶ La novetat que incorpora aquest model respecte dels anteriors és que també comprèn els acords que tenen origen en un acte de reproducció sexual. Així, d'acord amb la sec. 7(4) la presumpció de paternitat de l'home que ha aportat l'esperma per a la concepció d'un fill derivada de relacions sexuals no resulta d'aplicació si abans de la concepció aquest home i la progenitora intencional acorden per escrit que el primer no serà considerat pare. Per la seva banda, la sec. 9, sota el títol «Parents under pre-conception parentage agreements», atorga validesa als acords procreatius subscrits per un màxim de quatre

---

permetria fer realitat el desig procreatiu dels dos homes i la primera dona, en tant que la filiació en aquests casos només es pot determinar respecte dels comitents, que han de ser una o dues persones i que, en el cas de ser dues, han d'estar casades entre elles o en una relació anàloga a la matrimonial [sec. 20(1)].

65 De nou, com en el cas de la Colúmbia britànica, la referència a la «reproducció assistida» exclou la que té origen en la reproducció sexual, a partir de la definició que dona la sec. 7606(a) del Codi, però comprèn els casos d'inseminació domèstica: *“Assisted reproduction” means conception by any means other than sexual intercourse.* Accessible des de: <https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codesTOCSelected.xhtml?tocCode=FAM&tocTitle=+Family+Code+-+FAM> (últim accés 24.8.2018).

66 Accessible des de: <https://www.ontario.ca/laws/statute/90c12> (últim accés: 10.8.2018).

persones, ja derivin de reproducció sexual o assistida,⁶⁷ sempre que la mare gestant, com en el cas de la Colúmbia britànica, també sigui part de l'acord.⁶⁸ Si és el cas, el o la cònjuge de la gestant també serà part de l'acord, llevat que per escrit hagi expressat el contrari. En el supòsit de concepció per reproducció sexual també cal que l'home amb el qual es s'han de mantenir les relacions en sigui part. En tots els casos les parts de l'acord seran considerades progenitores legals des del mateix moment del naixement.

El reconeixement d'efectes legals a acords privats que poden tenir origen en la reproducció sexual, la inseminació domèstica o les tècniques de reproducció assistida practicades en un centre porta a pensar en formes col·laboratives de paternitat i/o maternitat com les que poden resultar de la celebració simultània d'acords com els dos que han estat objecte d'aquest treball.⁶⁹ Aquests acords privats es distancien de les pràctiques dels centres de reproducció assistida que, a l'empara de la legislació vigent, s'encaminen a crear les condicions necessàries per assegurar l'anonimat/desconnexió entre donants, receptores i descendència concebuda per donació, al que també poden contribuir factors com la compensació econòmica.⁷⁰

Una forma col·laborativa de paternitat i/o maternitat resultant dels dos acords analitzats podria ser la d'una parella formada per un home i una dona que no pot gestar (parella comitent), que recorre a una altra dona que té parella masculina o femenina, per tal que sigui inseminada a casa amb esperma de l'home de la parella comitent. Un altre cas relacionat seria el de la parella comitent de dos homes que recorre a una dona que té parella masculina o femenina, per tal que sigui inseminada a casa amb esperma d'un dels dos homes de la parella comitent. En cada cas podria existir un acord privat entre els quatre adults implicats, pel qual el nen o nena que pugui néixer hagi de ser tractat legalment i social

---

67 Com en els casos de la Colúmbia britànica (n. 63) i Califòrnia (n. 65), d'acord amb la definició de «reproducció assistida» que dona la sec. 1(1) de la llei, aquesta comprèn els supòsits d'inseminació domèstica: *“assisted reproduction” means a method of conceiving other than by sexual intercourse; (“procréation assistée”).*

68 En conseqüència, i a diferència del supòsit plantejat en la n. 64 respecte de la Colúmbia britànica, en el cas d'Ontàrio es podria determinar la filiació respecte dels dos homes, la dona que ha aportat els òvuls i la gestant.

69 Sobre les implicacions d'aquests acords quan comporten donació d'òvuls, vid. LAFUENTE FUNES, 2019, en *premsa*, apt. 5.1., pp. 359-385.

70 Al respecte, des de l'antropologia, vid. JOCILES RUBIO / RIVAS RIVAS, 2016, pp. 74-76, i RIVAS / ÁLVAREZ / JOCILES, 2018, p. 226, i els estudis allí citats.

com a fill o filla de tots quatre. Aquests acords no poden ser considerats acords de gestació per substitució perquè la dona gestant no renuncia a la seva maternitat, sinó tot el contrari. El potencial d'aquests acords per visibilitzar els rols de les parts implicades en la procreació, en especial el de la dona gestant, com també per no mercantilitzar el que s'ha anomenat la «transferència de capacitat reproductiva», és molt gran.⁷¹ Per molt que en l'actualitat la majoria d'ordenaments que permeten la gestació per substitució són reticents a atorgar efectes legals a la gestació tradicional o plena, com s'ha posat en relleu a l'inici de l'apartat 2.2 d'aquest treball, això no impediria regular aquestes formes col·laboratives de paternitat i maternitat, en tant que si bé la gestació es produeix via inseminació domèstica o reproducció sexual i, per tant, amb material genètic de la pròpia gestant, és rellevant que aquesta no renuncia a la pròpia maternitat, a diferència del que succeeix en el cas dels acords convencionals de gestació per substitució. Aquests acords reproductius podrien arribar a implicar fins i tot a més de quatre adults que pretenguessin assumir funcions parentals a partir del moment del naixement: pensem, per exemple, en la parella comitent d'home i dona en què l'home no pot aportar l'esperma i la dona no pot gestar, que recorre a una dona gestant que forma una parella amb una altra dona (o amb un home que tampoc pot aportar l'esperma), i a un altre home que aporta l'esperma amb què la gestant serà inseminada a casa.

Determinar si el reconeixement legal d'acords com els que s'acaben de descriure és positiu per als menors és una qüestió complexa, en especial perquè a mesura que augmenta el nombre de progenitors legals i socials pot augmentar el marge per al conflicte.⁷² La gestió dels conflictes pot esdevenir especialment insostenible en cas de crisi familiar. Així mateix, i atès que la filiació també crea obligacions vers la descendència, podem pensar en fills i filles que, assolida l'edat adulta, hauran de fer front a responsabilitats respecte de més de dues persones.⁷³ És per això que les parts haurien de determinar *ex ante* les condicions en què es portarà a terme la convivència vigents les relacions i en cas de ruptura, com també el rol que assumirà cada adult respecte de la persona o persones menors, el que alhora permetria graduar les potencials obligacions d'aquestes vers els adults. Aquesta planificació esdevé especialment

---

71 Així, a Espanya, LAFUENTE FUNES, *en premsa*, apt. 5.1., 2019, pp. 359-385.

72 BUDZIKIEWICK, 2014, p. 165.

73 BUDZIKIEWICK, 2014, p. 165.

rellevant quan no totes les figures implicades demanen el mateix, en tant que unes sol·liciten l'estatus legal de pare o mare, i d'altres només un reconeixement de funcions parentals.⁷⁴ Més enllà dels acords concrets a què puguin arribar les parts en aquests casos, els tribunals haurien de vetllar perquè aquests respectin l'interès superior del menor i per acomodar les diferents modalitats de parentalitat en termes diferents a com ho fan avui dia.⁷⁵ Si bé el nombre de «participants» en el procés no té per què incrementar el nombre de conflictes en relació als fills i filles, en tant que moltes de les respostes als eventuais conflictes acostumen a ser binàries,⁷⁶ sembla excessivament optimista pensar que en casos com els descrits no existirà marge per al desacord, en especial perquè ni les parts ho poden preveure tot *ex ante*, ni perquè quan ho intenten assoleixen els acords més favorables per a totes les parts implicades.

Legitimar la pluriparentalitat que pot resultar d'acords com els descrits en aquest treball podria ser la porta d'entrada, en el nostre ordenament, a models familiars més coherents amb la realitat viscuda. En un sistema on les regles de filiació encara estan molt basades en la veritat biològica, la pluriparentalitat presenta un interès especial quan l'exercici d'una acció d'impugnació de la filiació s'acompanya de la corresponent reclamació d'una persona biològica respecte la filiació que només reconeix com a progenitor o progenitora la persona que consta legalment com a tal. En aquest context, les solucions basades en la pluriparentalitat s'haurien de considerar.⁷⁷

4. BIBLIOGRAFIA

AGUILERA RULL, A. / LAMARCA MARQUÈS, A., «Adopción simple y derechos sucesorios», a Domínguez Luelmo, A. / García Rubio, M.P. (Dir.) /

HERRERO OVIEDO, M. (Coord.), *Estudios de Derecho de Sucesiones (Liber Amicorum T.F. Torres García)*, La Ley, Las Rozas (Madrid), 2014, pp. 43-73.

---

74 CADORET, 2004, pp. 279-281.

75 Vid., al respecte, FERRER RIBA, 2018b, pp. 165-166 i 177.

76 SCHERPE, 2016, pp. 110 i 117-118.

77 En aquest sentit, recentment, FERRER RIBA, 2018a, pp. 320-323.

- ALLUEVA AZNAR, L., *Prestación compensatoria y autonomía privada familiar*, Tirant lo Blanch, València, 2016.
- ÁLVAREZ GONZÁLEZ, S., «Gestación por sustitución y orden público», a AA.VV., *El orden público interno, europeo e internacional civil Acto en homenaje a la Dra. Núria Bouza Vidal, catedrática de Derecho internacional privado*, *InDret* 2/2017, pp. 166-200.
- ANDREU MARTÍNEZ, M.B., «La doble maternidad tras la reforma del artículo 73 LTRHA y la resolución de la DGRN de 8 febrero de 2017: ¿Realmente avanzamos o hemos retrocedido?», *InDret* 2/2018, pp. 1-35.
- BARBER CÁRCAMO, R., «La incidencia de la voluntad en la reciente jurisprudencia del Tribunal Supremo sobre acciones de filiación», *Revista de Derecho Privado* 6/2017, pp. 3-22.
- BENAVENTE MOREDA, P., «Los Errores de Legislar en Paralelo: La Problemática Aplicación de las Reglas sobre Filiación (Determinación, Acciones de Reclamación e Impugnación) en la Filiación Derivada del Uso de Técnicas de Reproducción Humana Asistida», *Oñati Socio-Legal Series*, Vol. 7(1), 2017, pp. 1-36: <https://ssrn.com/abstract=2768263> (últim accés: 7.9.2018).
- BORRELL Y SOLER, A.M., *Derecho civil vigente en Cataluña (T-IV. Derecho de familia)*, 2a ed., Bosch, Barcelona, 1944.
- BRUNET, L. / CARRUTHERS, J. / DAVAKI, K. / KING, D. / MARZO, C. / Maccandless, J., *A comparative study on the regime of surrogacy in EU Member States*, European Union: Directorate General for Internal Policies, 2013, pp. 351-367: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET(2013)474403_EN.pdf) (últim accés: 7.9.2018).
- BUDZIKIEWICK, C., «Contracting on parentage», a BOELE-WOELKI, K. / DETHLOFF, N. / GEPHART, W. (Ed.), *Family Law and Culture in Europe*, Intersentia, Cambridge - Antwerp — Portland, 2014, pp. 151-168.
- CADORET, A., «Pluri-parentesco y familia de referencia», a Marre, D. / Bestard, J., *La adopción y el acogimiento. Presente y perspectivas*, Universitat de Barcelona, 2004, pp. 273-282.

- CASADO, M. / NAVARRO-MICHEL, M. (Coord.), *Document sobre gestació per substitució*, Observatori de Bioètica i Dret — Universitat de Barcelona, febrer de 2019, pp. 9-23: http://www.bioeticayderecho.ub.edu/sites/default/files/documents/doc_gestacion-sustitucion.pdf (últim accés: 14.3.2019).
- DIMSEY, M., «Multi-parent families in the 21st century», a Boele-Woelki, K. / Sverdrup, T. (Ed.), *European Challenges in Contemporary Family Law*, Intersentia, Cambridge - Antwerp — Portland, 2008, pp. 101-111.
- DURÁN AYAGO, A., «El acceso al Registro Civil de certificaciones registrales extranjeras a la luz de la Ley 20/2011: relevancia para los casos de filiación habida a través de gestación por sustitución», *AEDIPr*, XII, 2012, pp. 265-308.
- / BLANCO-MORALES LIMONES, P., «Los vientres de alquiler», *Actualidad Jurídica Aranzadi* 881/2014, pp. 1-2.
- EGEA FERNÁNDEZ, J., «Bona fe i honradesa en els tractes en el dret civil de Catalunya», Discurs d'ingrés a l'*Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya*, Barcelona, 27.10.2011, pp. 5-71.
- FARNÓS AMORÓS, E., «Más allá del reconocimiento: propuestas para regular la gestación por sustitución», a Carrio Sampedro, A. (Ed.), *Gestación subrogada. Análisis crítico y propuestas de regulación*, Marcial Pons, Barcelona (en premsa).
- , «¿Debe permitirse la gestación por sustitución en España? Estado de la cuestión y algunas reflexiones», a Casado, M. (Coord.), *De la solidaridad al mercado. El cuerpo humano y el comercio biotecnológico*, Fontamara, México, 2016, pp. 193-233.
- , «Comentari a l'art. 235-27 CCCat», a Egea Fernández, J. / Ferrer Riba, J. (Dir.) / Farnós Amorós, E. (Coord.), *Comentari al llibre segon del Codi civil de Catalunya. Família i relacions convivencials d'ajuda mútua*, Atelier, Barcelona, 2014, pp. 660-668.
- FERRER RIBA, J., «Los efectos de la filiación y su restricción o exclusión», a Barber Cárcamo, R. / Quicios Molina, S. / Verdera Server, R. (Coord.), *Retos actuales de la filiación*, Asociación de Profesores de Derecho Civil - Tecnos, Madrid, 2018a, pp. 297-327.

- , «Familias y pluriparentalidad en derecho español», *Derecho de Familia* 8/2018b, pp. 163-177.
- GALLOWAY, K., «Theoretical Approaches to Human Dignity, Human Rights and Surrogacy», a Gerber P. / O'Byrne, K. (Ed.), *Surrogacy, Law and Human Rights*, Routledge, London — New York, 2016, pp. 13-29.
- GARCÍA RUBIO, M.P. / HERRERO OVIEDO, M., «Maternidad subrogada: dilemas éticos y aproximación a sus respuestas jurídicas», *Anales de la Cátedra Francisco Suárez* 52/2018, pp. 67-89.
- GARRIGA GORINA, M., «Les relacions paterno-filials de fet», *Revista Jurídica de Catalunya* 1/2005, pp. 9-40.
- , «La successió en el cas d'adopció en el Llibre IV del Codi civil de Catalunya», *Revista Jurídica de Catalunya* 4/2009, pp. 983-1000.
- , «Comentari a l'art. 235-47 CCCat», a Egea Fernández, J. / Ferrer Riba, J. (Dir.) / Farnós Amorós, E. (Coord.), *Comentari al llibre segon del Codi civil de Catalunya. Família i relacions convivencials d'ajuda mútua*, Atelier, Barcelona, 2014, pp. 754-761.
- GETE-ALONSO Y CALERA, M.C., «La inscripción de nacimiento en la Ley 20/2011. Entre el derecho a la identidad de la persona y la reserva de la maternidad», *Revista de Derecho Civil* 1(V)/2018, pp. 1-54.
- HEREDIA CERVANTES, I., «La Dirección General de los Registros y del Notariado ante la gestación por sustitución», *Anuario de Derecho Civil*, LXVI, II, 2013, pp. 688-715.
- IGAREDA, N., «La gestación por sustitución y género: una oportunidad para repensar la filiación y la reproducción humana», *Revista de Bioética y Derecho y Perspectivas Bioéticas* 44/2018, pp. 57-72.
- JOCILES RUBIO, M.I. / RIVAS RIVAS, A.M., «Cambios en la concepción y representación del parentesco a raíz del uso de las técnicas de reproducción asistida con donante», *Ankulegi. Revista de Antropología Social* 20/2016, pp. 63-78.
- KELLY, F., «One of These Families is Not Like the Others: The Legal Response to Non-Normative Queer Parenting in Canada», *Alberta Law Review* 51:1, 2013, pp. 1-21.

- LAFUENTE FUNES, S., «Bioeconomías reproductivas: claves para pensar la participación de terceras partes en la reproducción», a Rodríguez Ruiz, B. (Ed.), *Autonomía, Género y Derecho. Debates en torno al Cuerpo de las Mujeres*, Tirant lo blanch, València, 2019, pp. 359-385.
- LAMM, E., «Gestación por sustitución y género: repensando el feminismo», a García Manrique, R. (Coord.), *El cuerpo diseminado. Estatuto, uso y disposición de los biomateriales humanos*, Civitas-Thomson Reuters, Cizur Menor, 2018, pp. 191-220.
- , «Identidad de género, autonomía reproductiva y acceso a tecnologías. Hacia una deconstrucción del sexo, del género y de los roles», a *Autonomía y derecho de las familias*, Rubinzal, Argentina (en prensa).
- DE LORA, P., «Gestar para otros: una ecografía de las falacias», *Dilemata (Revista Internacional de Éticas Aplicadas)* 28(10)/2018, pp. 75-86.
- , «Reproducción, paternidad e igualdad: ¿de qué son responsables los inseminadores?», a García Amado, J.A. (Dir.) / Gutiérrez Santiago, P. / Ordás Alonso, M. (Coord.), *La responsabilidad civil por daños en las relaciones familiares*, Wolters Kluwer, Barcelona, 2017, pp. 215-231.
- MARTÍN-CASALS, M. / RIBOT, J. (Ed.), *The role of self-determination in the modernisation of family law in Europe*, Documenta Universitaria, Girona, 2006.
- R. PALOP, M.E., «Argumentos contra la gestación por sustitución», a García Manrique, R. (Coord.), *El cuerpo diseminado. Estatuto, uso y disposición de los biomateriales humanos*, Civitas-Thomson Reuters, Cizur Menor, 2018, pp. 259-280.
- PARRA LUCÁN, M.A., «Autonomía de la voluntad y derecho de familia», *La Ley* 7675/2011, pp. 1-5.
- PARRÓN CAMBERO, M. J., «Ventre de alquiler: *mater semper certa est, pater semper incertus est*», *La Ley* 8269/2014, pp. 1-5.
- PUIG FERRIOL, L. / ROCA TRÍAS, E., *Fundamentos del Derecho Civil de Cataluña (T-II. Derecho familiar catalán)*, Bosch, Barcelona, 1979.

QUICIOS MOLINA, M.S., «Inseminaciones artificiales domésticas: cuestiones contractuales y de filiación», *Revista Jurídica de la Universidad Autónoma de Madrid* 35/2017-1, pp. 363-383.

--, «Determinación de una segunda maternidad no adoptiva: estado de la cuestión», a Barber Cárcamo, R. / Quicios Molina, S. / Verdera Server, R. (Coord.), *Retos actuales de la filiación*, Asociación de Profesores de Derecho Civil - Tecnos, Madrid, 2018, pp. 185-227.

QUIÑONES ESCÁMEZ, A., «El contrato de gestación por sustitución no determina la filiación sino la intervención de una autoridad pública conforme a ley (Método del reconocimiento para los actos públicos extranjeros y método conflictual para los hechos y los actos jurídicos privados)», a AA.VV., *El orden público interno, europeo e internacional civil Acto en homenaje a la Dra. Núria Bouza Vidal, catedrática de Derecho internacional privado*, *InDret* 2/2017, pp. 201-251.

RIVAS, A.M., «Revisitando el parentesco: ¿sigue siendo la sangre más espesa que el agua? Nuevas formas de parentesco y familia», a González Torralbo, H. (Ed.), *Diversidades familiares, cuidados y migración. Nuevos enfoques y viejos dilemas*, Ediciones Universidad Alberto Hurtado, Santiago de Chile, 2015, pp.39-67.

-- / ÁLVAREZ, C. / JOCILES, M.I., «La intervención de “terceros” en la producción de parentesco: perspectiva de los/as donantes, las familias y la descendencia. Un estado de la cuestión», *Revista de Antropología Social* 27(2)/2018, pp. 221-245.

SABATER BAYLE, E., «La adopción abierta en el Derecho español», *Actualidad Jurídica Iberoamericana* 4 ter/2016, pp. 66-93.

SÁNCHEZ CANO, M.J., «Hacia la recuperación de la adopción simple en el derecho español», *Cuadernos de Derecho Transnacional* 10(2)/2018, pp. 642-675.

SCHERPE, J.M., *The present and future of European Family Law*, Vol. IV, Elgar, Cheltenham — Northampton, 2016.

SCOTT, E.S. / SCOTT, R.E., «From Contract to Status: Collaboration and the Evolution of Novel Family Relationships», *Columbia Law School*

(*Public Law & Legal Theory Working Paper Group*), Paper Number 14-409, 2014, pp. 1-76.

SOLÉ FELIU, J., «Comentari a l'art. 231-20 CCCat», a Egea Fernández, J. / Ferrer Riba, J. (Dir.) / Farnós Amorós, E. (Coord.), *Comentari al llibre segon del Codi civil de Catalunya. Família i relacions convivencials d'ajuda mútua*, Atelier, Barcelona, 2014, pp. 146-161.

VARSÍ ROSPIGLIOSI, E. / CHAVES, M., «La multiparentalidad. La pluralidad de padres sustentados en el afecto y no en lo biológico», *Revista de Derecho y Genoma Humano* 48/2018, pp. 133-157.

DE VERDA Y BEAMONTE, J.R., «La filiación derivada de las técnicas de reproducción asistida en España», *Actualidad Jurídica Iberoamericana* 8/2018a, pp. 11-31.

--, «La filiación derivada de las técnicas de reproducción asistida (un análisis crítico de la experiencia jurídica española, treinta años después de la aprobación de la primera regulación legal sobre la materia», *Diritto delle Successioni e della Famiglia* IV(1)/2018b, pp. 301-340.

esult

esult

esult

esult

